

Включає інформаційно-аналітичні та навчально-методичні матеріали з питань навчальної і методичної роботи в процесі підготовки фахівців у навчальних закладах цивільного захисту

Для науково-педагогічних і практичних працівників ДСНС України

Редакційна колегія:

В.П. Садковий, д.н.держ.упр., професор

О.О. Назаров, к.психол.н., професор

Ю.В. Уваров, к.т.н., доцент

О.А. Стельмах, к.т.н., доцент

Л.М. Куценко, д.т.н., професор

О.В. Рябініна, д.філос.н., професор

В.В. Асоцький, к.психол.н.

Відповідальний за випуск –

В.В. Асоцький

(057) 704 – 14 – 32

Редактор – К.В. Хорошилова

Бюлетень рекомендовано до друку методичною радою

Національного університету цивільного захисту України.

Протокол №9 від 20.05.2015

**БЮЛЕТЕНЬ
НАУКОВО-
МЕТОДИЧНОГО
ЦЕНТРУ
НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ
ДСНС УКРАЇНИ
№ 23-2015**

ЗМІСТ

<i>Вовчук С.Г.</i> Нормативно-правове та програмно-методичне забезпечення навчального процесу з функціонального навчання.....	4
<i>Волянський П.Б.</i> Підвищення рівня підготовки керівників сфери цивільного захисту за рахунок розвитку їх креативних якостей.....	7
<i>Горлов С.М.</i> Покращення системи цивільного захисту на прикладі деяких зарубіжних країн.....	13
<i>Гуріненко І.Ю.</i> Класифікація мас-медіа як засобів навчання.....	17
<i>Іванов А.В.</i> Про деякі питання нормативного визначення заходів практичної підготовки підприємств, установ, організацій до дій в умовах надзвичайних ситуацій.....	20
<i>Рильчук О.О.</i> Підготовка волонтерів у рамках міжнародного співробітництва.....	23
<i>Савицький О.Г.</i> Тактичні можливості аварійно-рятувальних підрозділів.....	25
<i>Середа Ю.І.</i> Актуальні питання підготовки психологів у навчальних закладах цивільного захисту.....	28
<i>Тарасенко О.М.</i> Інноваційні методи пропаганди безпеки життєдіяльності, послідовність їх реалізації та направлення діяльності.....	30
<i>Тищенко М.А., Стець М.М.</i> Актуалізація питань щодо сформованості компетентностей слухачів до виконання функціональних обов'язків у сфері цивільного захисту.....	32
<i>Уваров Ю.В., Чікаліна Т.М.</i> Нововведення Закону України "Про вищу освіту" щодо ступенів та кваліфікації вищої освіти та їх імплементація.....	34
<i>Чікаліна Т.М.</i> Забезпечення якості вищої освіти, механізми імплементації в Україні.....	40
<i>Шмига С.А.</i> Самосвітня діяльність викладача, майстра виробничого навчання як форма вдосконалення функціонального навчання у сфері цивільного захисту.....	43
<i>Яценко М.Д.</i> Інноваційна діяльність – шлях формування професіоналізму.....	45

Вовчук С.Г., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Згідно зі статтею 3 Конституції України життя і здоров'я людини, її безпека є найвищими соціальними цінностями, за забезпечення яких відповідає держава. Безпека людини і навколишнього середовища, їх захищеність від впливу шкідливих техногенних, природних, екологічних і соціальних факторів є неодмінною умовою сталого розвитку суспільства.

На реалізацію вимог Конституції України, Кодексом цивільного захисту України від 02.07.2012 № 5403-VI визначено, що до повноважень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту належить:

- забезпечення навчання з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки посадових осіб місцевих державних адміністрацій, суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, керівників та їх заступників, здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях;

- забезпечення навчання з питань цивільного захисту посадових осіб органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання комунальної власності, здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Для координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших учасників реалізації завдань з навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях та на виконання статті 39 Кодексу цивільного захисту України, постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 444 затверджено Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, який визначає механізм організації навчання, його структуру, види та форми.

З метою створення умов для набуття керівним складом та фахівцями здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки у сфері цивільного захисту, постановою Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 № 819 „Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту” визначено, що функціональне навчання – це навчання осіб, які за класифікацією професій належать до керівників, професіоналів і фахівців, з метою набуття та систематичного оновлення спеціальних знань, умінь і навичок з питань цивільного захисту. Також визначено порядок проведення відповідного навчання Інститутом державного управління у сфері цивільного захисту, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності та перелік категорій посадових осіб, які повинні його проходити.

Програма підвищення кваліфікації цільового призначення керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту у Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Рівненської області, розроблена

відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів, що визначають сучасну політику держави у сфері цивільного захисту та з урахуванням вимог та рекомендацій Інституту державного управління у сфері цивільного захисту, управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Рівненської облдержадміністрації.

Метою навчання є вивчення загальних основ єдиної державної системи цивільного захисту, її нормативно-правової бази, теорій розвитку, структури та функцій, форми та особливостей захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Головним завданням вивчення програми є отримання слухачами знань про єдину державну систему цивільного захисту, організацію та проведення заходів цивільного захисту органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, керівниками підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності та підпорядкування, і розвиток вміння користуватися чинною нормативно-правовою базою, переліком функцій органів виконавчої влади щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, інформацією про нові наукові та методологічні досягнення.

Особи керівного складу та фахівці органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, у перший рік призначення на посаду і періодично один раз на три-п'ять років зобов'язані проходити функціональне навчання.

Особам, які пройшли функціональне навчання, видається посвідчення встановленого зразка. Відповідний запис про навчання вноситься у трудову книжку.

За Програмою тривалість функціонального навчання становить 72 години.

Навчання керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, забезпечується шляхом підвищення кваліфікації за цільовим призначенням відповідно до потреб центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, на яких поширюється дія Кодексу цивільного захисту України, а також їх участі у спеціальних об'єктових навчаннях, тренуваннях з питань цивільного захисту.

До осіб керівного складу відносяться керівники суб'єктів забезпечення цивільного захисту та їх заступники, особи, які очолюють утворені в межах єдиної державної системи цивільного захисту функціональні і територіальні підсистеми та їх ланки, спеціалізовані служби ЦЗ, відповідні комісії та органи управління.

Функціональне навчання забезпечує своєчасне і систематичне оновлення, поглиблення спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання певних функцій особами керівного складу і фахівцями, щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації та здійснення ефективного управління у сфері цивільного захисту.

Зміст Програми розроблений на основі здобутих керівним складом та фахівцями знань і умінь за дисциплінами з безпеки життєдіяльності і цивільного захисту в системі вищої освіти та практичного досвіду.

Відповідно до навчального плану та Програми окремо для кожної категорії слухачів, яка замовляється для проходження функціонального навчання, розробляються:

- для категорій слухачів, які проходять навчання з періодичністю один раз на п'ять років, – робочі навчальні програми курсів підвищення кваліфікації цільового призначення у сфері цивільного захисту;

- для категорій слухачів, які проходять навчання з періодичністю один раз на три роки, – програми постійно діючих семінарів та програми практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях на підприємствах, в установах та організаціях.

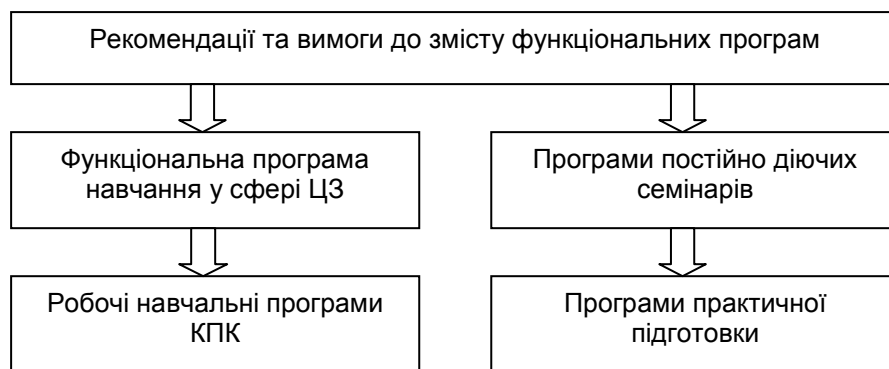

Рис 1 – Склад програмного забезпечення функціонального навчання на курсах

Навчальний план є невід'ємною частиною Програми і визначає співвідношення складових Програми, перелік та обсяг нормативних навчальних модулів, послідовність їх вивчення, конкретні види проведення навчальних занять та їх обсяг, форми і засоби проведення контрольних заходів.

Для організації навчального процесу з функціонального навчання установами, навчальними закладами розробляються: плани комплектування слухачами з функціонального навчання на рік, план-графіки проведення на підприємствах, в установах, організаціях спеціальних об'єктових навчань та тренувань з питань цивільного захисту на рік; робочі навчальні програми курсів підвищення кваліфікації цільового призначення у сфері цивільного захисту; програми постійно діючих семінарів; програми практичної підготовки на підприємствах, установах, організаціях; річні плани роботи обласних, міських курсів, навчально-консультаційних пунктів та пересувних навчальних засобів; графік використання навчально-матеріальної бази; план річного навчального навантаження викладачів; розклад занять на кожну групу з теоретичного навчання (курсів підвищення кваліфікації цільового призначення та курсового навчання) та розклад занять з практичного навчання; правила внутрішнього розпорядку. Ведеться облік роботи майстрів виробничого навчання, облікові журнали теоретичного та практичного навчання, контролю навчального процесу, виданих посвідчень про функціональне навчання у сфері цивільного захисту, роботи навчально-консультаційних пунктів, роботи

пересувних навчальних засобів, картки персонального обліку слухачів з теоретичного навчання.

Зміст і організація навчального процесу диференціюються відносно конкретних категорій керівних, та фахівців конкретних категорій керівних кадрів та фахівців і максимально наближені до гарантованого оволодіння слухачами знаннями та уміннями, необхідними для ефективного виконання додаткових посадових обов'язків у сфері цивільного захисту при будь-яких режимах функціонування ЄДС ЦЗ.

Висновки

Практика і досвід надзвичайних ситуацій, які сталися на території України та в інших країнах світу, свідчить про те, що там, де керівний, управлінський склад і населення проявили психологічну стійкість, згуртованість, вміння прийняти правильне рішення в екстремальній ситуації, не допустили паніки, там завжди було менше жертв та значних матеріальних збитків. А для цього потрібно систематично працювати над удосконаленням знань керівників усіх ланок ЄДС ЦЗ, формуванням стійкості психіки людини, психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях.

Волянський П.Б., д.н.держ.упр., доцент, в.о. начальника Інституту державного управління у сфері цивільного захисту

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗА РАХУНОК РОЗВИТКУ ЇХ КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ

Постановка проблеми

В сучасних умовах, коли в нашій країні і в цілому в світі склалася нестабільна соціальна обстановка, а населення потерпає від наслідків надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціального і воєнного характеру, вимоги до професійних, особистісних якостей керівників усіх ланок державного управління стають жорсткішими, а їх відповідальність за життя і здоров'я людей зростає. Тому на перший план зараз виходять такі якості керівників, як здатність мислити неординарно, творчо, приймати нестандартні, креативні рішення в умовах обмеженого часу.

Дослідженню поняття „креативність” приділено велику увагу як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. На сьогоднішній день існує ряд досліджень, присвячених питанням креативності. Дослідження в цій області почали проводитися ще з середини ХХ століття, насамперед зарубіжними вченими. Найбільш відомими з них є: Т. Амабайл, Ф. Баззаєв, А. Маслоу, Д. Ренцуллі, Р. Сімпсон, С. Тейлор, Д. Гілфорд, Е. Торренс, В. Франкл та інші.

Т. Амабайл зазначає, що креативність будь-якої особи складається із взаємодії трьох компонентів: компетентності (знання і уміння, які має працівник у сфері своєї діяльності), уміння творчо мислити (визначає еластичність і винахідливість у пошуках вирішення проблеми) і мотивування (внутрішня зацікавленість щодо неординарного розв'язання задачі).

З точки зору А. Маслоу, креативність – це фундаментальна властивість людської природи, що потенційно закладена від народження.

Основоположниками теорії креативності названо Дж. Гілфорда і Е. Торренса, які пов'язували цю особистісну якість із дивергентним мисленням, яке (на відміну від конвергентного) спрямоване на вирішення завдань, що допускають декілька нестандартних рішень, декілька правильних відповідей.

У той же час проблемам творчої розумової діяльності фахівців у різних сферах суспільного життя присвячено праці вітчизняних науковців.

Так, Серіков А.В., Семенова Г.І. на основі побудови ієрархічної моделі, подальшого її аналізу фахівцями девелоперської компанії і проведених розрахунків довели, що найважливішою проблемою будь-якого девелоперського проекту є створення умов для креативного ризик-менеджменту в проекті. Мала Н.Т. дослідила процес розроблення креативної ідеї, розглянула його у вигляді чотирьох фаз циклу: рецесія, депресія, пожвавлення та пік. Подляшаник В.В. виявив основні ознаки креативного управління, окреслив зв'язок між креативним управлінням й ефективністю функціонування організації через висвітлення передумов ефективного управління, професійних якостей, умінь і здібностей керівників та критерії методологічної зрілості керівника-лідера.

Крім того, науковцями, що проводять дослідження у сфері цивільного захисту розглянуто методи навчання слухачів під час підвищення кваліфікації державних службовців вищезазначеної сфери, запропоновано ефективні підходи до форм проведення функціонального навчання, що полягають у поєднанні традиційних форм із дистанційним навчанням, запровадження прогресивних методів проведення занять, які базуються на розвитку у слухачів елементів творчого мислення.

Але проблемним питанням щодо виявлення, розвитку здібностей керівників мислити і діяти творчо, нестандартно, креативно у складних умовах надзвичайних ситуацій приділялося недостатньо уваги, а дослідження мали поодинокий та несистемний характер. Ці проблемні питання мають чітку практичну спрямованість.

Аналіз дій органів управління та сил цивільного захисту під час реагування на надзвичайні ситуації свідчить про те, що у деяких випадках рішення керівниками приймалися на основі вже раніше відпрацьованих алгоритмів дій, в яких не завжди враховувалися особливості конкретної надзвичайної ситуації, можливі варіанти її розвитку, спостерігався догматизм та шаблонність у прийнятті рішень, нездатність до всебічної оцінки обстановки, творчого підходу під час виконання завдань.

Таким чином, виявлено протиріччя, яке полягає у тому, що, з одного боку, характер надзвичайних ситуацій, наслідки та умови прийняття рішень керівниками ускладнюються, з іншого – рівень їх фахової підготовки, особистісні якості, здатність діяти нестандартно, креативно не завжди забезпечують виконання покладених на органи управління та підрозділи цивільного захисту завдань у складних умовах обстановки.

В результаті окреслено проблему, що перебуває у площині якості підготовки керівного складу сфери цивільного захисту різних ланок єдиної державної системи цивільного захисту, сутність якої криється у здатності керівників діяти творчо, креативно у кризових ситуаціях, передбачати можливі зміни в розвитку надзвичайної ситуації та її наслідки, приймати обґрунтовані рішення і досягати їх практичного втілення в життя.

Постановка завдання

На основі попередніх наукових досліджень, аналізу практичної діяльності органів державного управління і сил цивільного захисту під час реагування на надзвичайні ситуації, досвіду провадження навчального процесу під час функціонального навчання державних службовців виявити шляхи розвитку творчих здібностей, здатності до креативних дій, генерації нових ідей у керівників усіх ланок управління єдиної державної системи цивільного захисту, запропонувати алгоритм створення креативної ідеї.

Виклад основного матеріалу

Аналіз визначень поняття «креативність», які пропонують у попередніх дослідженнях науковці, свідчить про відсутність єдиного розуміння у цьому питанні. Але такі якості, що пов'язані з цим поняттям, як компетентність, творчість, неординарність, нестандартність відмічає більшість дослідників.

В цілому погоджуємося із узагальненим поняттям «креативність», що визначає Мала Н.Г., яка трактує його як розумову й практичну діяльність, результатом якої є генерація нових, оригінальних ідей, цінностей, виявлення нових фактів у відповідь на потреби організації, чи наявні у неї можливості, а також формування і розвиток творчого потенціалу працівника, що приводить до ефективної діяльності.

З урахуванням попередників пропонується таке визначення цього поняття: «креативність» – це поєднання професійних і особистісних якостей людини, що проявляється під час її практичної діяльності, результатом якого є генерація нових, оригінальних ідей, рішень, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати завдання колективом, або людиною у складних умовах обстановки.

Дослідження свідчать, що креативний процес є специфічним для різних сфер діяльності суспільства, але має загальні риси, а саме: оригінальність, еластичність, самостійність, продуктивність, точність, прогностичність. Етапи цього процесу можна поділити таким чином: підготовчий, зародження ідеї (несвідомий процес), формування ідеї (перехід у свідомий процес), її розвиток, остаточне оформлення і перевірка. На основі аналізу попередніх наукових досліджень пропонуємо алгоритм створення креативної ідеї, що наведено на рис. 1.

Рис 1 – Алгоритм створення креативної ідеї

У той же час відмічаємо, що яку б креативну ідею не розробив керівник, її втілення в життя здійснює колектив. Тому успішне виконання завдань, що покладені на колектив, у значній мірі залежить від професійних та особистісних якостей його керівника, не тільки від здатності генерувати креативні ідеї, але й від його уміння розкрити творчі задатки підлеглих, створити умови для ефективної діяльності усього колективу.

Успіх керівника певним чином залежить від того, як він враховує особливості колективу, який очолює, здатність і готовність підлеглих до виконання завдань, а також власний потенціал, зумовлений рівнем освіти, стажем роботи, психологічними особливостями тощо. Одним із завдань керівника є розробка концепції управління колективом. При цьому ключовою ланкою є здатність керівника створювати умови для реалізації кожним співробітником своїх потенційних можливостей, ефективного виконання поставлених завдань, організувати роботу колективу оптимальним чином, уміння спілкуватися з кожним співробітником, знайти в конкретному випадку необхідний інструмент впливу на людину задля виконання завдань.

Доведено, що структура особистості керівника складається з трьох необхідних компонентів: загальних здібностей, специфічних властивостей й індивідуальних якостей, що дає змогу окреслити тип керівника. Тільки у комплексі ці три характеристики складають узагальнені якості керівника, що пов'язані зі спрямованістю особистості, підготовленістю її до управлінської діяльності. Погоджуємося із думкою В. Подляшаника, що керівник має володіти креативними якостями, а саме:

- здатністю до стратегічного планування та прогнозування;
- готовністю до своєчасного прийняття обґрунтованих рішень;
- прагненням до розширення масштабів діяльності, переходу на вищий рівень роботи;
- вмінням приймати творчі й раціональні рішення в умовах ризику, здатність уникати тривалого перебування в "зоні комфорту";
- впевненістю у власних силах, здатністю сприймати невдачі як тимчасове явище;
- готовністю нести велику відповідальність за свої дії та за підлеглих;
- схильністю до інтуїтивного передбачення й абстрактного аналізу ходу розвитку складних процесів і критичних ситуацій;
- розумінням роботи як головної цінності, у яку вкладаються всі здібності й сили;
- концентрацією уваги на вирішенні головних завдань, уміння їх відрізнити від другорядних;
- здатністю до генерації нових ідей на основі вже реалізованих прагнення до їх впровадження.

Додатково до вищезазначеного вважаємо за доцільне долучити таку якість керівника, як уміння ефективно розподілити сили, засоби і всі наявні ресурси за напрямками, завданнями та часу в інтересах виконання завдань.

Як відзначали науковці, креативні якості закладені в людині від народження. Але у процесі життєдіяльності ці якості або розвиваються, або

знижуються і втрачаються внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників зовнішнього середовища.

На наш погляд, є декілька напрямів розвитку цих якостей у людини, а саме: під впливом керівника, який сам володіє креативними якостями та розвиває їх у своїх підлеглих (демократичний стиль управління), або самостійно у повсякденній діяльності, виконуючи завдання у складних умовах обстановки, а також під час навчання у вищих навчальних закладах, де застосовуються прогресивні форми і методи навчання.

Розглянемо деякі підходи до розвитку креативних якостей у людини під час її навчання. Відомо, що розповсюдженою формою освітнього процесу є демонстративне навчання. Сутність його полягає у поступовому ускладненні завдань, під час якого викладач демонструє, що і яким чином треба виконувати, а від слухача вимагається лише точне повторення дій, а не розуміння суті завдання.

Більш досконала форма навчального процесу – розвиваюче навчання, сутність якого полягає у мотивації слухачів до активної участі в навчальному процесі за допомогою спеціальних дидактичних прийомів. У цьому випадку викладач не тільки демонструє, але й пояснює навчальний матеріал, створює умови для розуміння слухачами навчального матеріалу й самостійного виконання завдань з метою повноцінного його засвоєння.

На сьогодні, для досягнення максимального навчального ефекту викладач, крім інших факторів, повинен враховувати індивідуальні професійні та психологічні особливості слухача. Тому поступово проявляються нові ознаки в системі навчального процесу – ідеї креативного навчання. Ці ідеї навчання передбачають, з однієї сторони, – індивідуальний підхід до кожного слухача, з іншої – розвиток у нього здатностей до самостійного формування нових знань, умінь, способів дій. Головною рушійною силою креативного освітнього процесу є ініціативність слухачів.

Метод креативного підходу до навчання передбачає як групову, так і індивідуальну роботу. Цей метод є досить ефективним тому, що доведено – самостійно людина працює більш творчо.

У той же час, аналіз попередніх наукових досліджень та досвіду організації навчального процесу в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту свідчить про те, що формуванню у слухачів творчих здібностей і креативних якостей керівника сприяє застосування таких методів проведення занять: проблемний метод, метод аналізу конкретних ситуацій з елементами командно-штабної (ділової) гри. Погоджуємося із дослідниками, що для розвитку у слухачів здатності вирішувати практичні завдання з урахуванням конкретних умов обстановки, уміння мислити нестандартно, креативно важливо викликати у них зацікавленість у навчальному матеріалі, активізувати їх розумову діяльність у ході заняття. Досвід проведення навчальних занять, наукові дослідження підтверджують, що цьому значною мірою сприяє впровадження вищезазначених методів.

Сутність проблемного навчання полягає у тому, що знання слухачі набувають у процесі активної творчої самостійної пізнавальної діяльності, яка

виникає тоді, коли вони не можуть досягти мети за допомогою відомих їм способів дій або знань. Така ситуація і є проблемною, вона допомагає спрямувати розумову їх діяльність і створити внутрішні умови для засвоєння нового матеріалу. Наукові дослідження свідчать, що метод проблемного навчання включає такі основні етапи: постановка проблемної ситуації, усвідомлення сутності протиріччя, постановка проблеми, пошук способу вирішення проблемної ситуації, доведення гіпотези, перевірка вірності вирішення проблемної ситуації.

Формування творчих, креативних якостей у слухачів полягає в опрацюванні ними неповних, суперечливих даних та доведенні їх в якісно нові знання та вміння для прийняття ефективних рішень.

Метод аналізу конкретних ситуацій з елементами командно-штабної (ділової) гри полягає у тому, що викладач моделює декілька сценаріїв розвитку надзвичайної ситуації та надає можливість слухачам для кожного сценарію визначити свій варіант рішення. У ході заняття слухачі обґрунтовують обрані варіанти рішень, а викладач спрямовує розумову діяльність слухачів на прийняття найбільш оптимального рішення у даній ситуації; при цьому необхідно заохочувати їх до творчого процесу, дискусії.

Досвід свідчить, що слухачі, які діють у ролі керівника органу управління, починають творчу роботу на заняттях, де викладач створює складну і непередбачувану обстановку, тобто коли створена проблемна ситуація, а вся їхня діяльність із прийняття управлінських рішень триває в обмеженому часі. Така обстановка змушує слухачів шукати нові форми і способи дій сил цивільного захисту при виконанні завдань, спонукає їх до прийняття креативних рішень.

Висновки

Аналіз практичної діяльності органів державного управління у сфері цивільного захисту свідчить про підвищення вимог до професійних та особистісних якостей керівників у площині їх здатності до прийняття нестандартних, креативних управлінських рішень.

Виявлено певні розбіжності та різні трактування поняття „креативність” у науковців, що проводять дослідження з цієї проблематики, та запропоновано його нове визначення – це поєднання професійних і особистісних якостей людини, що проявляється під час її практичної діяльності, результатом якого є генерація нових, оригінальних ідей, рішень, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати завдання колективом, або людиною у складних умовах обстановки.

Узагальнено креативні якості особистості керівника, якими він має володіти, основними з яких є: вміння приймати творчі й раціональні рішення, схильність до інтуїтивного передбачення й абстрактного аналізу ходу розвитку складних процесів і критичних ситуацій, уміння виокремити головні завдання зі всього їх масиву і концентрація зусиль на їх виконанні, здатність до генерації нових ідей. Додатково до вищезазначеного запропоновано таку якість керівника, як уміння ефективно розподілити сили, засоби і всі наявні ресурси на головному напрямі в інтересах виконання завдань.

Визначено декілька напрямів розвитку креативних якостей людини: за рахунок уміння керівника проявити ці якості у підлеглих, організувавши роботу колективу у творчій обстановці, за рахунок самостійної роботи у повсякденній діяльності, виконуючи завдання у складних умовах обстановки, а також під час навчання у вищих навчальних закладах, де застосовуються прогресивні форми і методи навчання.

Доведено, що формуванню у слухачів творчих здібностей і креативних якостей керівника сприяє застосування таких методів проведення занять: проблемний метод, метод аналізу конкретних ситуацій з елементами командно-штабної (ділової) гри.

Запропоновано застосовувати вищезазначені методи для формування креативних якостей державних службовців сфери цивільного захисту, алгоритм створення креативної ідеї.

Горлов С.М., старший викладач навчального пункту НМЦ ЦЗ та БЖД Житомирської області

ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА ПРАКЛАДІ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Цивільний захист (далі – ЦЗ) як система, зародився під час Першої світової війни з появою авіації, розвитком зброї, яка давала змогу вражати промислові підприємства, завдавати ударів по адміністративних центрах та інших місцях мешкання населення. Розвиток системи цивільного захисту був пов'язаний із необхідністю захистити населення та економіку.

У зарубіжних країнах ЦЗ складає систему стратегічного забезпечення життєдіяльності держав, яка призначена для виконання завдань, спрямованих на захист населення та економіки країн під час виникнення надзвичайних ситуацій, а також проведення рятувальних та інших аварійно-відновлювальних робіт в осередках ураження.

Наприкінці 80-х у країнах Заходу та інших розвинутих країнах світу увага була зосереджена на вирішенні питань щодо застосування сил та засобів цивільного захисту з метою вирішення завдань мирного часу. Стихійні лиха, аварії та катастрофи на підприємствах, особливо з ядерними та хімічними компонентами, які мали місце у різних регіонах світу, змусили змінити погляди на цивільний захист як систему, призначену для забезпечення виживання населення та економіки країн під час військових дій.

Із досвіду інших країн головним у ЦЗ являється створення та підготовка сил і засобів, необхідних для забезпечення безперервного державного управління, спрямованого на захист населення та життєво важливих секторів економіки в різноманітних умовах надзвичайних ситуацій.

На сьогодні у більшості країн світу створені та функціонують національні системи цивільного захисту, які чітко формують відповідну структуру органів, сил і засобів ЦЗ.

Майже в усіх країнах прийнято територіально-виробничий принцип розбудови системи ЦЗ, у складі якої є:

- органи управління;
- системи зв'язку, оповіщення, радіаційної розвідки та дозиметричного контролю;
- розроблені плани евакуації та розосередження населення;
- система захисних споруд;
- запаси продовольчих товарів, сировини та матеріальних цінностей;
- сили та засоби ЦЗ, як штатні, так і добровільні.

Організаційна структура національних систем ЦЗ у більшості зарубіжних країн має багато спільного та розвивається у напрямку подальшої уніфікації. Загальне керівництво діяльністю ЦЗ у зарубіжних країнах здійснюється, як правило, міністерством внутрішніх справ через існуючі при ньому управління ЦЗ, за винятком США (органи ЦЗ підпорядковані президенту), Канади (Федеральному уряду), Норвегії (Міністерству юстиції та поліції).

Території більшості країн розділені на округи, підокруги, зони, райони, підрайони та сектори ЦЗ; в них створені штаби, що є також і в адміністративно-територіальних одиницях: штатах, провінціях, містах, комунах, общинах тощо.

У Нідерландах загальне керівництво ЦЗ країни здійснює МВС через головне управління ЦЗ. Для виконання рятувальних і невідкладних аварійно-відбудовних робіт у випадку стихійних лих, значних виробничих аварій та катастроф у мирний час у розпорядження органів ЦЗ виділені: рятувальна бригада, два мотопіхотних батальйони по 650 осіб, три роти – медична, інженерна, транспортна, взвод військової поліції та санітарний загін.

Територія країни поділена на 12 округів ЦЗ (за кількістю провінцій). В окрузі цією діяльністю керує комісар провінції, а безпосереднє керівництво здійснює начальник ЦЗ та його штаб.

Округи поділяються на 45 районів, які віднесені до групи "А" (промислові) та групи "В" (сільськогосподарські). На випадок війни передбачається мати 51 район.

Керівним органом у районі є Рада, до складу якої входять бургомістри общин, начальники та штаби ЦЗ – штаби округів та районів у мирний час укомплектовані лише командним складом і технічним персоналом, а штаби військового часу розгортаються лише на період навчань і у разі виникнення НС.

Райони ЦЗ групи "А" поділені на сектори, за кожним сектором на період надзвичайних ситуацій закріплені відповідні формування ЦЗ. Старший начальник одного із таких формувань одночасно виконує й обов'язки начальника ЦЗ сектора.

Начальником ЦЗ общини є бургомістр. Йому підпорядковуються служби: протипожежна, медична, поліцейська, комунальних послуг та соціального забезпечення.

У США створено "Федеральне управління з дій у надзвичайних умовах" (ФЕМА, штаб-квартира м. Вашингтон), яке безпосередньо підпорядковується президентові. На це управління покладено такі завдання:

- забезпечення виживання країни в ядерній війні;
- розробка планів евакуації населення США із загрозливих районів;
- здійснення заходів згідно з програмами будівництва захисних споруд;
- удосконалення та підвищення захисту систем зв'язку та оповіщення;
- забезпечення захисту й нормального функціонування федеральних та місцевих органів влади й Цивільної оборони;
- утворення та розподіл стратегічних запасів на випадок надзвичайних ситуацій.

Окрім того, на ФЕМА покладено відповідальність за підготовку та навчання населення, науково-дослідну роботу з питань ЦЗ, поширення інформації по ЦЗ серед населення, боротьбу з тероризмом, участь промислових підприємств та інших установ у заходах ЦЗ.

Центральний апарат ФЕМА має у своєму складі 5 управлінь (директоратів):

- із забезпечення функціонування у надзвичайних умовах;
- із програм навчання та протипожежної підготовки;
- із програм національної готовності управління (директорат) надання, допомоги та розробки програм для штатів і місцевих органів влади;
- федеральна адміністрація зі страхування;
- адміністративні підрозділи.

У кожному штаті є консультативна рада (комісія) з питань ЦЗ. Із прийняттям США "Закону про стихійні лиха", в якому визначаються відповідальні особи, порядок введення надзвичайного положення, його тривалість, обов'язки та права місцевих органів влади у справах підготовки до стихійних лих та порядок компенсації за понесені збитки, значно поширились повноваження губернатора штату.

Безпосереднім керівником цивільного захисту штату є начальник ЦЗ штату зі своїм штабом (загальна чисельність – до 40 осіб). Окрім того, утворюються місцеві штаби у графствах (3200), районах (10), незалежних містах (37), общинах та у великих містах. Усього створено 3615 місцевих штабів ЦЗ.

На промислових підприємствах, де 50 і більше працюючих, створюються комітети ЦЗ, які очолюють керівники цих підприємств. До комітету залучаються представники головних відділів, у тому числі фінансового та юридичного. Окрім того, на підприємствах створюються служби цивільного захисту по забезпеченню безперервного управління, термінової зупинки підприємства, постачання, захисту документації, укриття та інші.

У США немає спеціальних формувань ЦЗ. Для вирішення їх завдань залучаються підрозділи національної гвардії та збройних сил, головним чином сухопутних військ. Невоєнізовані формування для вирішення окремих завдань

цивільного захисту створюються на промислових, медичних підприємствах, фірмах та інших об'єктах.

Захист населення в системі ЦЗ США вирішується у двох напрямках – шляхом укриття в захисних спорудах, головним чином ПРУ, та евакуації (захисні споруди на 242 млн. місць).

Цивільний захист Канади як система захисту населення, економіки й адміністративно-політичної структури функціонує з 1957 р. Керівництво країни розглядає важливий напрямок підготовки цивільного сектора до надзвичайних умов мирного та воєнного часів.

Відповідальність за вирішення завдань ЦЗ покладається на прем'єр-міністра, що призначає одного з міністрів федерального уряду відповідальним за надзвичайну готовність. Діяльність усіх міністрів координується агентством надзвичайної готовності Канади (ЕРС), яке очолює виконавчий директор, що має заступника з планування та оперативного управління.

Основний пункт управління розташований за 37 км на південний захід від Оттави і може функціонувати протягом 2 місяців із групою 400 осіб. Територія країни розділена на 10 округів надзвичайної готовності, штаби яких обладнані за межами значних міст на відстані 30 – 200 км від них. Спеціальних формувань ЦЗ в Канаді немає. До вирішення завдань ЦЗ залучається поліція, пожежна служба, медичні установи, військові підрозділи. В умовах надзвичайної обстановки формуються рухливі рятувальні групи та колони для дій в районах НС. Захист населення в системі ЦЗ Канади вирішується шляхом укриття населення в захисних спорудах за місцем проживання.

Найбільш ефективною системою цивільного захисту є цивільна оборона Німеччини, оскільки вона має розвинуту організаційну структуру, значні сили й засоби, розгалужену систему зв'язку та оповіщення, радіаційної розвідки та дозиметричного контролю.

Загальне керівництво ЦЗ країни здійснює Міністерство внутрішніх справ. Для прикладу, основним компонентом сил у системі ЦЗ Німеччини є служба захисту від катастроф, що налічує, при повному розгортанні, до 600 тис. осіб, додатково можуть також залучатися громадські організації та служби (до двох млн. осіб).

Захист населення вирішується шляхом створення системи суспільних і приватних захисних споруд із урахуванням використання бомбосховищ періоду Другої світової війни, шахтних виробок, печер, а також підготування планів евакуації. Запаси медичного забезпечення населення дають змогу розширення ліжкового фонду на 2,5 млн. осіб.

У багатьох зарубіжних країнах велика увага приділяється створенню добровільних формувань на підприємствах та організаціях. У мирний час це будуть служби: аварійно-рятувальна, протипожежна, медична, оповіщення, радіаційної розвідки та дозиметричного контролю.

Гуріненко І.Ю., к.пед.н., старший науковий співробітник відділу науково-дослідної роботи Черкаського інституту пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України

КЛАСИФІКАЦІЯ МАС-МЕДІА ЯК ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Мас-медіа є потужними засобами навчання, умови використання яких досліджені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених (О. Онкович, І. Чемерис, Ю. Усов та ін.). Актуальними питаннями, наділеними практичним значенням для науково-педагогічних працівників вищої школи, є правила та умови використання мас-медіа з дидактичною метою у навчальному процесі.

Термін «навчальні засоби мас-медіа» (НЗММ) – синкретичний (поєднує різнорідні, не споріднені між собою за значенням частини), тобто з нього виокремлюємо такі складники: «засоби навчання», «мас» та «медіа». Ми визначаємо термін «навчальні засоби мас-медіа» як:

1. Групу матеріальних об'єктів, спеціально створених або відібраних з оприлюднених у засобах масової інформації матеріалів, призначених для використання в навчально-виховному процесі.

2. Засоби масової комунікації (ІКТ, телекомунікаційні засоби), за допомогою яких формується медіа-компетентність як результат такого навчання.

До навчальних засобів мас-медіа першої групи зараховуємо газетні та журнальні публікації, аудіовізуальні матеріали (відео, світлини, записи теле- та радіоефірів), кінофільми, матеріали Інтернет-сайтів та агітаційно-пропагандистську продукцію (листівки, плакати тощо).

Навчальні засоби мас-медіа першої групи – це пряма похідна від засобів масової інформації. Принципова різниця між ними полягає у тому, що НЗММ можуть бути ті матеріали, виділені із загального інформаційного потоку, які спеціально підібрані педагогом відповідно до конкретних навчальних потреб, на які покладаються певні дидактичні завдання та відомий результат роботи з ними, на відміну від засобів масової інформації, які власне і є цим потоком, з якого виокремлюються потрібні матеріали.

Відтак, у контексті професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу ДСНС України навчальні засоби мас-медіа доцільно використовувати подвійно, тобто як засіб підготовки:

- конкретно до здійснення масово-роз'яснювальної роботи;
- цілісно – до відповідної професійної діяльності.

Педагогічні умови використання будь-яких засобів мас-медіа у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу залежать від класифікації НЗММ, адже дають їм навчальну характеристику.

Звертаємо увагу на той факт, що в науковій літературі досі не презентувалася класифікація навчальних засобів мас-медіа. Запропонована нами класифікація НЗММ на основі аналізу наукових джерел (О. Баришполець, В. Владимиров, І. Жилавська, Г. Штромайер та ін.), в яких описово характеризуються мас-медіа, дає нам можливість залежно від типу навчальних

засобів мас-медіа надалі підібрати вид завдань для досягнення визначеної дидактичної мети (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація навчальних засобів мас-медіа першої групи

№ з/п	Класифікувальна ознака	Види НЗММ
1.	2.	3.
1.	За видом задіяних аналізаторів (способом доведення інформації до людини)	- зорові (візуальні); - слухові (аудіальні); - писемні (вербальні); - синкретичні (слухозорові (аудіовізуальні), слухозорописемні)
2.	За видом засобу масової комунікації, що слугував джерелом медіа-тексту	- газетні, - журнальні; - радійні; - телевізійні; - взяті з Інтернету; - кінематографічні
3.	За походженням	- автентичні (похідні від медіа-текстів); - штучні (створені спеціально для потреб навчально-виховного процесу, до моменту використання не оприлюднені в ЗМІ)
4.	За способом організації навчання	- аудиторні (з якими працюють безпосередньо в аудиторії, перше знайомство відбувається під час заняття); - позааудиторні (перше знайомство відбувається під час безпосереднього контакту із засобами масової інформації до заняття або після (завдання для самопідготовки))
5.	За кількістю осіб, задіяних у роботі із засобами навчання	- індивідуальні; - парні; - групові
6.	За адаптованістю до потреб навчально-виховного процесу	- адаптовані (вибрані частини з цілісних медіа-текстів, подані коментарі до висвітлених подій, семантики термінологічної лексики тощо); - неадаптовані (медіа-текст поданий у першооснові, мета – домогтися самостійності суджень, коментарів, аргументів, висновків)
7.	За кількісним співвідношенням похідного матеріалу для створення медіа-засобів навчання	- фрагментарні; - цілісні

8.	За метою використання	<ul style="list-style-type: none"> - навчальні; - соціалізувальні; - розважальні; - інформаційно-аналітичні; - науково-популярні
9.	За дидактичними завданнями	<ul style="list-style-type: none"> - наочні; - інтеграційні (забезпечують міжпредметні зв'язки); - соціалізувальні; - професійно-практичного спрямування; - систематизувальні; - індивідуалізувальні; - активізувальні
10.	За способом впливу на особу	<ul style="list-style-type: none"> - образно-чуттєві; - раціональні; - змішані
11.	За стилістичними жанрами медіа-текстів	<ul style="list-style-type: none"> - публіцистичні; - наукові; - художні
12.	За періодом створення медіа-текстів	<ul style="list-style-type: none"> - сучасні; - ретроспективні; - змішані (використовуються з метою демонстрації еволюції питання)

Доцільно також визначити одиницю, за допомогою якої здійснюється вплив на курсанта у навчально-виховному процесі шляхом застосування НЗММ, – медіа-текст.

Медіа-тексти – це продукт мисленнєвої та творчої діяльності й технічного оформлення результатів сукупного посередника між джерелом інформації та її споживачем. Під час створення медіа-текстів, і не має значення, чи то фільм, чи то лише сюжет для вечірнього випуску новин, особа часто переживає ті самі почуття що й, наприклад, художник чи письменник-романіст. На підставі цього твердження можемо говорити про тотожність медіа-текстів із творами мистецтва, що дозволяє виявити впливи на глядача (читача, слухача).

Отже, процес складення характеристики мас-медіа як засобів навчання дозволив нам зробити такі висновки:

1. Сучасна педагогічна наука визнає засоби масової інформації як потенційні навчальні засоби, мета, завдання та методи використання яких характеризуються варіативністю залежно від кожного конкретного випадку їх використання.

2. Визначаємо термін «навчальні засоби мас-медіа» як групу матеріальних об'єктів, спеціально створених або відібраних з оприлюднених у засобах масової інформації матеріалів, призначених для використання в навчально-виховному процесі; та власне засоби масової комунікації, за допомогою яких

формується інформаційна грамотність особистості (інформаційно-комп'ютерні технології, телекомунікаційні засоби).

3. До навчальних засобів мас-медіа першої групи зараховуємо газетні та журнальні публікації, аудіовізуальні матеріали (відео, світлини, записи теле- та радіоефірів), кінофільми, матеріали Інтернет-сайтів та агітаційно-пропагандистську продукцію (листівки, плакати тощо). Ці засоби – пряма похідна від засобів масової інформації, однак, НЗММ – матеріали, виокремлені із загального інформаційного потоку та спеціально підібрані педагогом відповідно до конкретних навчальних потреб, на які покладаються певні дидактичні завдання.

4. Навчальна одиниця, за допомогою якої здійснюється вплив на особистість, що навчається через застосування НЗММ, – медіа-текст – стилістично довершені, наділені ідеєю та метою, оприлюднені, тобто опубліковані або озвучені засобами масової інформації, тексти.

Іванов А.В., методист центрального методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД міста Києва

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЙ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Кодексом цивільного захисту України та іншими нормативно-правовими актами України з питань цивільного захисту визначено, що особи керівного складу та фахівці органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, у перший рік призначення на посаду і періодично один раз на три – п'ять років зобов'язані проходити навчання з питань цивільного захисту.

Порядок проходження такого навчання затверджується Кабінетом Міністрів України і здійснюється шляхом проведення функціонального навчання та практичної підготовки.

Функціональне навчання – це навчання з метою набуття та систематичного оновлення спеціальних знань, умінь і навичок з питань цивільного захисту.

Практична підготовка – це спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту, що проводяться суб'єктами господарювання відповідно до планів їх дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Стосовно порядку організації та проведення функціонального навчання осіб керівного складу та фахівців у суб'єктів такого виду навчання, за деякими виключеннями, проблем не виникає.

А стосовно порядку організації та проведення заходів практичної підготовки керівного складу та фахівців суб'єктів господарювання є декілька питань, які потребують розгляду і обговорення педагогічними колективами

НМЦ ЦЗ та БЖД для прийняття оптимальних варіантів їх вирішення заходами організаційного, а деяких і нормативного порядку.

У першу чергу це стосується окремих розбіжностей у визначенні чинними нормативно-правовими актами понятійного апарату спеціальних об'єктових навчань і тренувань.

Так, пунктом 1 статті 40 Кодексу цивільного захисту України визначено, що «навчання працюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях є обов'язковим і здійснюється ... під час проведення *спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту*».

На наш погляд, слово «спеціальне» у наведеному словосполученні є загальним визначенням заходів практичної підготовки, що проводяться суб'єктами господарювання для відпрацювання практичних навичок керівного складу та фахівців сил цивільного захисту, необхідних для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захисту населення і територій у разі їх виникнення, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, перевірки готовності сил цивільного захисту, тому його використання при визначенні конкретного заходу практичної підготовки не є доцільним.

Разом з тим, пунктами 12, 13 додатку до Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 443, і пунктами 1.3, 2.7, 2.14, 3.1, 3.2, 3.6, 3.17, 4.2, 4.3, додатком 2 Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, затвердженого наказом МВС України від 11.09.2014 № 934 (далі – Порядок організації навчання), це слово використовується як при визначенні об'єктових навчань, тренувань, так і при визначенні об'єктових тренувань спеціалізованих служб та формувань цивільного захисту.

Такий стан визначення понять заходів практичної підготовки викликає неоднозначне їх тлумачення як під час щорічного формування місцевими органами влади за даними підприємств, установ, організацій план-графіків їх проведення, так і при плануванні навчально-методичними центрами їх методичного супроводу.

На наш погляд, для єдиного розуміння назв заходів практичної підготовки, що проводяться підприємствами, установами, організаціями, доцільно виходити з наступного:

- *комплексне об'єктове навчання* – це захід, що проводиться підприємством, установою, організацією з чисельністю працюючих 50 і більше осіб на завершальному етапі трирічного періоду об'єктової підготовки з цивільного захисту;

- *комплексне об'єктове тренування* – це захід, що проводиться вищим навчальним закладом, а також підприємством, установою, організацією з чисельністю працюючих менше 50 осіб щороку;

- *тренування з учасниками навчально-виховного процесу щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж* – це захід, що проводиться дошкільним, загальноосвітнім та професійно-технічним навчальним закладом

щороку під час проведення ними Тижнів безпеки дитини та Днів цивільного захисту;

- *об'єктове тренування спеціалізованої служби цивільного захисту* – це захід, що проводиться підприємством, установою, організацією, у перший рік трирічного періоду об'єктової підготовки з цивільного захисту;

- *об'єктове тренування формування цивільного захисту* – це захід, що проводиться підприємством, установою, організацією у перший рік трирічного періоду об'єктової підготовки з цивільного захисту;

- *спільне об'єктове тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту* – це захід, що проводиться підприємством, установою, організацією у другий рік трирічного періоду об'єктової підготовки з цивільного захисту;

- *протипожежне тренування* – це захід, що проводиться щороку на всіх підприємствах, в установах, організаціях незалежно від чисельності працюючих.

На підприємствах, в установах, організаціях з чисельністю працюючих менше 50 осіб та навчальних закладах протипожежні тренування проводяться під час об'єктових тренувань та тренувань з учасниками навчально-виховного процесу щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж.

На об'єктах із масовим перебуванням людей такі тренування проводяться як тренування з евакуації людей з елементами пожежогасіння;

- *протиаварійне тренування* – це захід, що проводиться щороку усіма підприємствами, установами, організаціями, що мають хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки;

- *навчальна тривога* – це захід, що проводиться з працівниками об'єктів підвищеної небезпеки щороку у порядку та з періодичністю, передбаченими планом локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єкті підвищеної небезпеки.

Усі вище перелічені заходи практичної підготовки і складають їх загальне поняття – *спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту* хоча у назві жодного з них слова *спеціальне* немає.

Відповідно до вищевикладеного та згідно з положеннями пунктів 1.7, 2.6, 2.14-2.16 Порядку організації навчання *методичним супроводом* територіальних курсів, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності забезпечуються:

- підприємства, установи, організації з чисельністю працюючих 50 і більше осіб при проведенні ними комплексних об'єктових навчань;

- підприємства, установи, організації з чисельністю працюючих менше 50 осіб при проведенні ними комплексних об'єктових тренувань;

- вищі навчальні заклади при проведенні ними комплексних об'єктових тренувань;

- дошкільні, загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади при проведенні ними тренувань з учасниками навчально-виховного процесу щодо дій у надзвичайних ситуаціях та при виникненні пожеж під час Тижнів безпеки дитини та Днів цивільного захисту.

За потреби, за заявками підприємств, установ, організацій та пзна наявності ресурсу педагогічних працівників навчально-методичного центру, методичним супроводом можуть забезпечуватися й інші заходи їх практичної підготовки.

Разом з тим, до цього часу нормативно не визначено зміст навчально-методичного забезпечення методичного супроводу суб'єктів господарювання, що проводять заходи практичної підготовки, а саме – відсутність його типових навчальних програм та методичних матеріалів з їх реалізації.

На наш погляд, методичний супровід кожного заходу практичної підготовки (навчання, тренування) повинен бути забезпечений навчальною програмою, яка охоплює навчальні питання, що відпрацьовуються у підготовчий період і за етапами його проведення, та відображає: зміст навчального матеріалу; загальний обсяг часу на реалізацію програми та час, що відводиться на відпрацювання її навчальних питань; рекомендації щодо добору видів навчальних занять і застосування методів їх проведення тощо.

Тобто, методичний супровід доцільно здійснювати у формі проведення своєрідного курсу навчання учасників практичного заходу, тому він повинен мати відповідне програмне та інше навчально-методичне забезпечення, як і будь-який інший вид навчання.

Матеріал публікується з метою обговорення піднятих у ньому питань та доопрацювання за його результатами понятійного апарату щодо організації та проведення заходів практичної підготовки працівників підприємств, установ, організацій до дій в умовах надзвичайних ситуацій.

*Рильчук О.О., заступник начальника НМЦ ЦЗ та БЖД Чернівецької області –
начальник навчального пункту*

ПІДГОТОВКА ВОЛОНТЕРІВ У РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Масштабність наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха ставить проблему ліквідації надзвичайних ситуацій та мінімізації негативних наслідків від них у ряд найбільш актуальних і важливих завдань Державної служби України з надзвичайних ситуацій, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, сил цивільного захисту. При цьому, особлива увага приділяється безпеці життєдіяльності населення.

Одними з найбільш поширених небезпечних природних явищ на Землі, які мають велику руйнівну силу, є повені, які за кількістю людських жертв і матеріальних збитків займають друге місце після землетрусів. Варто зауважити, що проблема повеней є спільною для Чернівецької області та сусідніх країн: Румунії та Республіки Молдова. Адже щороку українські, румунські та молдовські населені пункти, розташовані вздовж річки Прут, потерпають внаслідок повеней. Найбільш яскравим прикладом цього стала катастрофічна повінь липня-серпня 2008 року, що забрала 38 людських життів у цілому по Україні, в тому числі життя 2 осіб з Новоселицького району

Чернівецької області, який був визнаний однією з найбільш постраждалих територій в Україні. Це змусило місцеві і регіональні органи влади звернути увагу на небезпеку, яка існує в долині річки Прут.

Для виконання прийнятої Урядом країни Державної цільової програми комплексного протипаводкового захисту у басейнах річок Дністр, Прут, Сірет Новоселицькою районною держадміністрацією ініційовано створення тристороннього транскордонного проекту "Підвищення безпеки життєдіяльності населення в долині річки Прут на прикордонній території з Республікою Молдова та Румунією" (надалі – Проект), який отримав фінансування Європейського Союзу в рамках Спільної операційної програми Румунія – Україна – Республіка Молдова 2007 – 2013 рр. та має за мету сприяти:

- ❖ міжнародному співробітництву між українськими, румунськими та молдовськими партнерами;
- ❖ вивченню та перейняттю провідного європейського досвіду;
- ❖ організації оповіщення населення щодо протиповеневого реагування;
- ❖ допомозі у підготовці та навчанні волонтерів, роботі по відновленню захисної дамби;
- ❖ розробці довгострокових рішень екологічних проблем, зокрема тих, що стосуються повеней, які трапляються вздовж річки Прут у прикордонних районах України (Новоселицький район), Румунії (Ботошанський район) та Республіки Молдова (район Фалешть), на основі скоординованого підходу до підвищення безпеки життєдіяльності населення, підготовки до екстрених випадків.

Відповідальним за проведення навчання та тренінгів для волонтерів з числа місцевих жителів, яке давно практикується у країнах Євросоюзу і є одним із важливих заходів імплементації Проекту, було визначено Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Чернівецької області (надалі – Центр). Педагогічні працівники Центру розробили та затвердили спеціальну 43-годинну "Програму курсів цільового призначення за напрямком "Волонтер" у рамках проекту "Підвищення безпеки життєдіяльності населення в долині річки Прут" (надалі – Програма), погоджену з Управлінням ДСНС України у Чернівецькій області (надалі – Управління), Новоселицькою райдержадміністрацією та керівником Проекту.

Протягом лютого-березня 2015 року, вперше в Україні, у Новоселицькому районі Чернівецької області проведено підготовку 66 мешканців сіл Магала, Бояни, Припруття та Зелений Гай Новоселицького району, які добровільно погодились бути волонтерами. Під час теоретичних занять викладацьким складом Центру до слухачів доводились передбачені Програмою питання:

- ❖ організації безпеки праці під час роботи з аварійно-рятувальним інструментом та плаваючими засобами;
- ❖ оповіщення щодо дій при виникненні надзвичайної ситуації;

- ❖ основних тактико-технічних характеристик аварійно-рятувальної техніки та плаваючих засобів;
- ❖ взаємодії волонтерів із силами цивільного захисту під час проведення рятувальних та інших невідкладних робіт;
- ❖ взаємодії волонтерів з органами місцевого самоврядування з питань евакуації та організації життєзабезпечення потерпілого населення тощо.

Практичні заняття проводились на створених інформаційних пунктах, обладнаних сучасними технічними засобами – моторними човнами з легкого сплаву, бензорізами, газовими різачками, мотопомпами, мініелектростанціями, установками освітлення, радіостанціями, катамаранами, рятувальними кругами і жилетами, портативними електролампами, захисними костюмами "Для повені", медичними аптечками, гучномовцями, сиренами тощо.

Саме тут, під керівництвом викладачів, інструкторів з надання домедичної допомоги Центру та фахівців пожежно-рятувальних підрозділів Управління, майбутні волонтери відпрацьовували алгоритм надання домедичної допомоги постраждалим під час надзвичайних ситуацій, порядок користування легким моторним човном, катамараном, весловим човном, рятувальним жилетом (нагрудником), рятувальним кругом, страхувальним кінцем, пересувними електричними станціями, виконували інші роботи, передбачені кваліфікаційною характеристикою, відповідно до вимог і норм.

Упродовж трьох тижнів за підготовкою волонтерів спостерігали румунські та молдовські партнери, які були приємно здивовані професіоналізмом команди по імплементації Проекту, а також рівнем технічних засобів, спецодягу, що відповідає Європейським стандартам.

По закінченню навчання, кожен волонтер отримав посвідчення, яке підтверджує його відповідну кваліфікацію, щоб у разі виникнення повені чи інших надзвичайних ситуацій надати кваліфіковану допомогу населенню припругої зони.

Савицький О.Г., старший викладач-методист навчального пункту НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області

ТАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Начальницький склад, що організовує та керує гасінням пожежі, повинен чітко знати тактичні можливості аварійно-рятувальних підрозділів, вміло їх використовувати в оперативних діях, організовувати взаємодію між підрозділами на основних та спеціальних пожежних автомобілях для успішного гасіння пожежі.

Пожежні автомобілі є матеріальною основою забезпечення тактичних дій аварійно-рятувальних підрозділів з гасіння пожеж на об'єктах промисловості, сільського господарства, в житлових та громадських будівлях. Від їхнього вдосконалення та обладнання сучасними пристроями, апаратами та технічним озброєнням в більшості залежить якість бойових дій з рятування людей, гасіння пожеж в різних умовах та захисту матеріальних цінностей.

Основні пожежні автомобілі призначені для доставки до місця пожежі особового складу, вогнегасних речовин і пожежно-технічного обладнання та подачі вогнегасних речовин в осередок пожежі і виконання завдань за призначенням. Поділяються на автомобілі загального призначення для гасіння пожеж у містах і населених пунктах (пожежні автоцистерни, пожежні автонасоси, насосно-рукавні автомобілі, пожежні автомобілі першої допомоги) та автомобілі цільового призначення, для гасіння пожеж на промислових підприємствах, відомчих об'єктах хімічної, нафтовидобувної та нафтопереробної промисловості та інше (повітряно-пінного, порошкового, вуглекислотного, газоводяного, аеродромного гасіння, а також пожежні насосні станції, пожежні літаки і гелікоптери, пожежні човни і катери, поїзди тощо).

Спеціальні пожежні автомобілі призначені для виконання спеціальних робіт під час гасіння пожеж. До них відносяться пожежні автодрабини, автомобілі технічної служби, газодимозахисної служби, зв'язку та освітлення, штабний і рукавний автомобіль.

Допоміжні автомобілі забезпечують заправку паливом, підвіз вантажів, ремонт пожежної техніки і т. ін.

На кожен пожежний автомобіль, що знаходиться в оперативному розрахунку підрозділу, призначається оперативний розрахунок, що складається з командира, водія та пожежних. Його чисельність на кожен пожежний автомобіль визначається виходячи з його призначення, а також марки автомобіля, його типу та місцевих умов району чи об'єкта, що охороняється, а також штатної чисельності. Оперативні розрахунки на основних та спеціальних автомобілях називають відділеннями.

Відділення на автоцистерні чи автонасосі є первинним тактичним підрозділом пожежно-рятувальних підрозділів, здатним самостійно виконувати окремі завдання з рятування людей, гасіння пожеж, захисту та евакуації матеріальних цінностей. Основним тактичним підрозділом аварійно-рятувальних підрозділів вважається караул, що складається з двох і більше відділень на основних пожежних автомобілях. В залежності від специфіки району чи суб'єкта, що охороняється, караули можуть бути підсилені одним чи декількома відділеннями на спеціальних пожежних автомобілях.

Тактичні можливості аварійно-рятувального підрозділу – це здатність його виконати максимальний обсяг робіт на пожежі по рятуванню людей, евакуації майна та гасінню пожежі за певний проміжок часу. Ці можливості залежать від тактико-технічної характеристики, комплектації технічним озброєнням пожежної машини, кількості та професійної підготовки оперативного розрахунку, взаємодії між підрозділами, оперативно-тактичних особливостей району виїзду частин.

Відділення на автоцистернах, маючи запас води, піноутворювача, не встановлюючи автоцистерну на вододжерело, можуть під'їхати безпосередньо до місця пожежі та ввести водяні чи пінні стволи на гасіння, а також вжити заходів із забезпечення рятувальних робіт, стримувати розповсюдження вогню на вирішальному напрямку до введення сил та засобів інших підрозділів.

Відділення на автонасосі чи насосно-рукавному автомобілі в основному виконують на пожежах ті ж бойові дії, що і відділення на автоцистернах. Але, водночас, обсяг робіт, що виконає відділення на автонасосі чи насосно-рукавному автомобілі більший, ніж на автоцистерні, – у них більше піноутворювача, пожежних рукавів та іншого пожежно-технічного обладнання, що необхідне для виконання робіт на пожежі.

При встановленні автоцистерн на вододжерела тактичні можливості відділень збільшуються. Також збільшуються можливості підрозділів наявності ізолюючих протигазів для роботи в непридатному для дихання середовищі. Тактико-технічні можливості пожежних автомобілів в пожежно-рятувальних підрозділах можна підвищувати та розширювати за рахунок їхнього вдосконалення, внесення раціоналізаторських пропозицій, укомплектування додатковим пожежно-технічним обладнанням.

Обсяг роботи, що виконується караулом, складається з тактичних можливостей відділень, що входять до його складу. При цьому кожне відділення вирішує своє завдання, яке є частиною спільного завдання караулу.

Відділення на автоцистерні після прибуття на пожежу обов'язково подає ствол першої допомоги, в цей же час друге відділення на автоцистерні встановлює автомобіль на вододжерело, прокладає магістральні та робочі лінії в напрямку, вказаному керівником гасіння пожежі.

Пожежні автоцистерни також можуть використовуватись як проміжні ємності для води, коли свій запас води уже вичерпано.

Найбільш ефективною є робота на пожежі двох відділень від одного пожежного автомобіля, що встановленого на вододжерело. При цьому досягається економія пального, зменшується кількість пожежних рукавів, стволів, необхідних для гасіння, пожежний насос використовується на повну потужність, інша техніка знаходиться в резерві.

Під час прокладання робочих ліній, при виборі вихідних позицій необхідно враховувати та створювати запас рукавних ліній на випадок небезпечних ситуацій, проведення маневрування стволом. При підйомі рукавних ліній на висоту необхідно закріплювати їх по всій довжині з розрахунку: одна рукавна затримка на один рукав. Якщо підйом здійснюється вище дев'ятого поверху – то закріплювати лінію необхідно з розрахунку: 2 рукавні затримки на 1 пожежний рукав.

Під час роботи з висувною драбиною необхідно закріпитись карабіном за сходинку. Встановлювати пожежні драбини необхідно в безпечних місцях, де відсутні електрокабелі, електропроводи, електрообладнання під напругою, де не можливе розповсюдження вогню (напрямок вітру). В зимовий період не можна обливати драбини водою.

Кількість водяних та пінних стволів, поданих на гасіння, залежить від критичної відстані, чисельності бойового розрахунку, а також від обставин. Для роботи зі стволами за різних обставин потрібна неоднакова кількість особового складу. Так, для подачі одного ствола РС-50 на рівні землі потрібна 1 особа, при подачі на висоту – не менше двох, ствола РС-70 на рівні землі дві особи, на висоті чи без насадки – не менше трьох осіб.

Для подачі одного ствола РС-50 чи РС-70 у приміщення з непридатним для дихання середовищем потрібна ланка газодимозахисників та пост безпеки – не менше чотирьох осіб.

Враховуючи вище сказане, можна зробити висновок, що за останні роки пожежна тактика з описової дисципліни все більшою мірою стала перетворюватись в наукову, що здатна дослідити і виявити закономірності, властиві процесам підготовки і ведення оперативних дій з гасіння пожеж.

Середа Ю.І., методист соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У наш час у системі ДСНС України плідно працює служба психологічного забезпечення та активно розвивається у зв'язку з її затребуваністю.

З початку створення психологічної служби її працівники понад тисячу разів виїжджали на місця надзвичайних ситуацій різного характеру. Психологи ДСНС України неодноразово показували свою затребуваність під час ліквідації наслідків НС техногенного характеру: руйнування будинків, вибухів газу, військового арсеналу та трагедій на шахтах – м. Дніпропетровськ (13 жовтня 2007 року), м. Донецьк (18 листопада 2007 року), м. Ізюм (20 травня 2008 року), м. Лозова (27 серпня 2008 року), м. Євпаторія (24 грудня 2008 року), м. Луганськ (18 січня 2010 року), м. Краснодон (29 липня 2011 року), м. Слов'янськ (16 – 22 липня 2014 року) тощо.

В той же час актуальним питанням є якісна підготовка висококваліфікованих фахівців своєї справи.

Основними критеріями щодо комплектування посад працівників служби психологічного забезпечення ДСНС України є кваліфікаційні вимоги, визначені у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України.

Підготовка кваліфікованих фахівців для служби психологічного забезпечення ДСНС України здійснюється у відомчих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Освітньо-професійні програми підготовки таких фахівців та їх освітньо-кваліфікаційні характеристики складають галузеві стандарти вищої освіти.

Випускники відомчих навчальних закладів набувають необхідних знань, вмінь, навичок та спроможні виконувати завдання психологічного захисту особового складу підрозділів ДСНС України та населення від впливу надзвичайних ситуацій, надавати своєчасну допомогу, виявляти чинники, що сприяють виникненню соціально-психологічного напруження, використовувати сучасні психологічні технології для нейтралізації негативного впливу надзвичайних ситуацій на населення тощо.

З початку створення психологічної служби ДСНС України виникло питання профільної підготовки фахівців-психологів, штат яких спочатку комплектувався за рахунок випускників цивільних закладів освіти. З 2002 року в Національному університеті цивільного захисту України розпочато підготовку фахівців за спеціальністю «Психологія». У 2006 році на базі університету було створено соціально-психологічний факультет та засновано науково-дослідну лабораторію екстремальної та кризової психології. В університеті забезпечена високоякісна професійна підготовка фахівців у сфері екстремальної та кризової психології, що відповідає галузевим стандартам вищої освіти України. Випускники соціально-психологічного факультету працюють в органах і підрозділах ДСНС України та інших силових структурах, в навчальних закладах, установах, обіймаючи посади психологів. За цей час безпосередньо до системи ДСНС України направлено 125 випускників. Керівництво університету та соціально-психологічного факультету, науково-педагогічні працівники прискіпливо відслідковують, особливо з початку, за входженням у посаду, адаптацією та першими самостійними кроками своїх вихованців. Негативних відгуків щодо їх професійної діяльності не надходило.

На сьогодні час психологічна служба ДСНС України налічує 149 посад. Комплектування вакантних посад (заміщення посад психологів, які перебувають у відпустці з догляду за дитиною) здійснюється особами з фаховою (вищою психологічною) освітою після попереднього погодження з Департаментом персоналу ДСНС України.

При нормативному навантаженні на психолога 400 – 460 осіб середнє навантаження на одного фахівця-психолога в територіальних органах управління становить 639 осіб, навчальних закладах – 614, спеціальних центрах швидкого реагування – 368 осіб.

На жаль, в ГУ (У) ДСНС України у Сумській та Харківській областях навантаження на одного психолога становить більше 1000 осіб, а в Управлінні ДСНС України у Чернівецькій області – майже вдвічі перевищує нормативне.

Основними причинами перевантаження психологів є наявність вакантних посад в окремих областях; не заміщені посади психологів, які перебувають у відпустці з догляду за дитиною; є недостатньою кількістю введених посад психологів.

Аналізуючи плинність кадрів серед психологів ДСНС України, на думку експертів, серед основних причин звільнення або переведення в інші підрозділи є невідповідність початкових уявлень про службу в підрозділах психологічного забезпечення з реаліями самої служби; обмежена можливість кар'єрних перспектив; конфліктність або непорозуміння (з керівництвом, членами колективу та у сім'ї); брак часу для самонавчання, відпочинку, сім'ї через роботу; відсутність житла та побутових умов для здійснення професійної діяльності тощо.

Отже, разом зі складними умовами професійної діяльності психологів ДСНС України існують додаткові чинники, що негативно впливають як на особистість психолога, так і на ефективність його роботи.

З метою якісної підготовки фахівців для служби психологічного забезпечення ДСНС України перед науково-педагогічними працівниками ВНЗ ДСНС України стоять завдання вдосконалення навчально-виховного процесу, активного використання інноваційних технологій навчання у відповідності з духом нашого часу.

Тарасенко О.М., завідувач НКП НМЦ ЦЗ та БЖД Херсонської області

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПРОПАГАНДИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ПОСЛІДОВНІСТЬ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРАВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Будь-яка надзвичайна ситуація, яка перетворює велику кількість звичайних людей в натовп, може нести негативні наслідки серед населення. Тому вивчення, створення фонду відеофільмів, фотодокументів, використання телевізійної реклами як чинника формування цінностей створять популяризацію норм і правил поведінки для зменшення травматизму при НС, підвищать готовність протистояння цьому та дозволять майже вдвічі скоротити кількість невідворотних і санітарних втрат населення в небезпечних і надзвичайних ситуаціях за рахунок підвищення рівня культури безпеки життєдіяльності. Формування культури здійснюється у процесі навчання і виховання, морально-психологічної підготовки, пропаганди знань, оперативного інформування.

Пропаганда у сфері безпеки життєдіяльності в першу чергу спрямована на поширення інформації, норм та правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, даних про останні досягнення науки і техніки у галузі безпеки з метою формування емоційних станів, знань і уявлень щодо безпечної поведінки. Через ці фактори виявляється вплив на життєву позицію людей, соціальних груп, суспільства, їхню поведінку в різних небезпечних ситуаціях.

Розрізняють декілька видів пропаганди:

- усну (лекції, семінари, конференції, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, вікторини, наукові консультації, зустрічі з фахівцями цивільного захисту);
- друковану (публікації у періодичних та інших виданнях, посібників, брошур, пам'яток із правилами поведінки в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій);
- наочну (організації стаціонарних і пересувних виставок, обладнання кімнат, класів, музеїв, куточків, стендів з фотографіями).

Одним із методів здійснення пропаганди є поширення відповідної інформації через засоби масової інформації (телебачення, радіо, друк, виставки, театралізовані вистави і т.д.).

При цьому застосовуються традиційні способи, які передбачають прямий педагогічний вплив або опосередкований вплив з використанням високоякісного відеоряду, динамічних анімаційних фрагментів, також професійний дикторський супровід, мультимедійне подання інформації – все це

комплексно може сформувати у людей здатність об'єктивно оцінювати рівень і характер загроз та небезпек, аналізувати можливі наслідки їх реалізації.

Крім того, одночасне інформування значного числа людей може відбуватися в місцях їх масового перебування – торгових і спортивних спорудах, культурно-розважальних установах, місцях масового відпочинку, транспортних спорудах, адміністративних будівлях, великих об'єктах економіки. Здійснення інформування можливе через застосування таких технічних засобів інформації як:

- зовнішні (наявні поза приміщеннями) наземні окремо розташовані світлодіодні панелі на власній опорі (Г-подібної або П-подібної форми) розміром екрана від 12 до 60 кв² і енергоспоживанням до 30 кВт;
- зовнішні (наявні поза приміщеннями), що розміщуються на будівлях і спорудах світлодіодні панелі розміром екрана до 12 кв²;
- внутрішні (наявні всередині приміщень) навісні телевізійні плазмові панелі;
- внутрішні (наявні всередині приміщень) телевізійні проекційні екрани;
- радіотрансляційні мережі пасажирського транспорту;
- інформаційні плакати на огорожах об'єктів будівництва, транспортних засобах наземного пасажирського транспорту та зупинних павільйонах;
- вуличні інформаційні таблички, стенди, вивіски, плакати, перетяжки, щитові й дахові установки та ін;
- інші сучасні технічні засоби.

Розміщувати технічні засоби інформації рекомендується в аеропортах, залізничних вокзалах, гіпермаркетах (торгових центрах), станціях метрополітену, центральних площах міст, міських стадіонах, міських ринках, міських автовокзалах, міських пляжах, міських парках, пасажирських транспортах, огорожах об'єктів будівництва, транспортних засобах наземного пасажирського транспорту, павільйонах для зупинки та інших місцях масового перебування людей.

Технічні засоби інформації рекомендується оснащувати:

- системою пожежогасіння та системою аварійного відключення від мережі електроживлення;
- таблом із зазначенням (ідентифікацією) експлуатуючої організації, видимим із землі;
- площинами зображення, що забезпечують їх видимість із максимально можливих відстаней за напрямками найбільш щільних (інтенсивних) людських потоків.

У місті Скадовську, який є курортним містом Херсонської області, доцільно запровадити ряд заходів щодо популяризації норм та правил поведінки і зменшення травматизму:

- на стійках рецепції пансіонатів, санаторіях, базах відпочинку розміщувати пам'ятки, буклети щодо правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій;
- в оздоровчих закладах, пансіонатах видавати разом із ключами буклети «Безпека на воді», «Правила поведінки на пляжі»;

- в місцях масового скупчення населення (аптеках, ЖЕКах, автобусних зупинках, поліклініках та ін.) розміщувати пам'ятки щодо безпечного поведіння в місцях відпочинку, на пляжі та правил надання самопомоги на воді тощо;
- при вході на пляж розміщувати світлодіодні панелі з інформацією безпеки на воді та правила поведінки на пляжі.

Тищенко М.А., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Кіровоградської області;
Стець М.М., начальник циклу практичної підготовки обласних та м. Кіровограда курсів удосконалення кадрів НМЦ ЦЗ та БЖД Кіровоградської області

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ ЩОДО СФОРМОВАНОСТІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СЛУХАЧІВ ДО ВИКОНАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У складних умовах розвитку та становлення єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДС ЦЗ) як сукупності органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, виникає необхідність перегляду класичних підходів, належної підготовки професійного, компетентно зорієнтованого фахівця у сфері цивільного захисту.

Для забезпечення цивільного захисту в особливий період суб'єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно, реалізуються відповідні заходи щодо оборони України. Це важливо в умовах зростання соціальних та воєнних надзвичайних ситуацій, відповідних небезпечних чинників, які створюють загрозу життю та (або) здоров'ю людини.

$$\begin{cases} P_{\text{природ}}, P_{\text{техноген}} \rightarrow P_{\text{прогноз}}; k_i \neq k_{\text{норм}} \\ P_{\text{соц}}, P_{\text{воєн}} \nearrow P_{\text{прогноз}}; k_i \rightarrow k_{\text{max}} \end{cases}$$

де $P_{\text{природ}}, P_{\text{техноген}}, P_{\text{соц}}, P_{\text{воєн}}$ – ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій за характером походження подій у порівнянні з прогнозованими надзвичайними ситуаціями ($P_{\text{прогноз}}$);

k_i – небезпечні чинники (фактори) кожного виду надзвичайних ситуацій за характером походження подій у порівнянні із нормативними показниками ($k_{\text{норм}}$).

Враховавши значне перевищення небезпечних чинників соціальних та воєнних надзвичайних ситуацій, фахівцями звертається увага на особливості функціонування ЄДС ЦЗ в особливий період. Основні засади відображені у Кодексі цивільного захисту України, у вимогах Законів України «Про правовий

режим воєнного стану», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також інших нормативно-правових актів. Цілеспрямовані заходи для досягнення скоординованих дії суб'єктів забезпечення цивільного захисту у таких умовах потребують уточнення (коригування) планів реагування на надзвичайні ситуації, з урахуванням ймовірності виникнення соціальних, воєнних надзвичайних ситуацій на певних територіях.

З цією метою при організації функціонального навчання на базі навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Кіровоградської області слухачі отримують відомості щодо переведення територіальних підсистем цивільного захисту та їх ланок з мирного часу на функціонування в особливий період, виконання заходів у режимах підвищеної готовності, надзвичайної ситуації.

Велике значення відіграє рівень сформованості компетентності слухачів до виконання функціональних обов'язків у сфері цивільного захисту в межах своїх повноважень (посад). У першу чергу слухач має з'ясувати особистий рівень знань нормативно-правової бази у сфері цивільного захисту та дій у надзвичайних ситуаціях, усвідомити коло завдань, які необхідно виконати в особливий період. Далі, визначаючи рівень умінь щодо виконання завдань у сфері цивільного захисту, варто дотримуватись меж службових обов'язків. Це важливо при плануванні та організації власної діяльності та діяльності підлеглих відповідно до обстановки, що склалася на небезпечних територіях.

Із урахуванням особливостей режимів функціонування ЄДС ЦЗ викладацьким складом Центру звертається увага слухачів на повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту, роз'яснюються завдання та обов'язки суб'єктів господарювання і громадян у сфері цивільного захисту. Таким чином вдається поліпшити рівень відповідальності при виконання покладених завдань в особливий період та автономності під час розв'язанні специфічних управлінських та виробничих проблем із запобігання соціальним, воєнним надзвичайним ситуаціям.

В умовах збільшення випадків виявлення підозрілих, вибухонебезпечних предметів (пристроїв), застосування зброї важко підтримати готовність до реагування на подібні небезпечні чинники на підприємствах, установах та організаціях. Однак заздалегідь розроблена плануюча документація з питань цивільного захисту частково зменшує негативні наслідки, а конструктивна взаємодія з іншими посадовими особами органів управління цивільного захисту має сприяти відновленню життєдіяльності населення.

Для цього керівний склад та фахівці суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, вдосконалюють знання стосовно рятування населення і майна, мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій, які становлять загрозу життю або здоров'ю населення. Викладачі, майстри виробничого навчання Центру докладають максимум зусиль задля висвітлення першочергових заходів при функціонуванні ЄДС ЦЗ в особливий період, у режимах підвищеної готовності, надзвичайної ситуації. Спільно з фахівцями Управління ДСНС в

Кіровоградській області проводиться навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях за місцем роботи, навчання та проживання.

Керівництво Центру вживає невідкладних заходів стосовно поліпшення методичного супроводу практичної підготовки керівників та осіб, які очолюють штаби керівництва спеціальних об'єктових навчань (тренувань) з питань цивільного захисту, вдосконалення форм і методів практичної підготовки. Адже слухачі повинні виконувати весь цикл професійної діяльності (аналіз передумов надзвичайної ситуації – формулювання задач – ефективне вирішення ситуації). Особлива увага приділяється наданню методичної допомоги педагогічним працівникам освітніх закладів з питань цивільного захисту.

Завдяки злагодженій роботі структурних підрозділів Центру на достатньому рівні здійснюється координація і методичний супровід навчання населення діям у надзвичайних, аварійних ситуаціях та в умовах терористичного акту за місцем роботи, навчання і проживання, а керівний склад та фахівці Кіровоградської області, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту беруть участь у проведенні функціонального навчання та практичної підготовки.

Уваров Ю.В., к.т.н., доцент, начальник Науково-методичного центру навчальних закладів ДСНС України;

Чікаліна Т.М., старший викладач-методист Науково-методичного центру навчальних закладів ДСНС України

НОВОВВЕДЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ" ЩОДО СТУПЕНІВ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ

В новому Законі України «Про вищу освіту» є багато новацій, як дрібних, так і значних. Зокрема скасовуються освітньо-кваліфікаційні рівні «молодший спеціаліст», «спеціаліст» та науковий ступінь «кандидат наук» (скасовуються по завершенні перехідного періоду). За попередньою редакцією Закону України «Про вищу освіту» бакалавр – це базова вища освіта, спеціаліст/магістр – повна вища освіта. За новим Законом України «Про вищу освіту» таких визначень не передбачено. Визначаються лише рівні та ступені вищої освіти.

Відповідно до статті 5 Закону вища освіта здобувається на наступних рівнях:

- початковому (короткий цикл) вищої освіти;
- першому (бакалаврський);
- другому (магістерський);
- третьому (освітньо-науковий);
- науковому,

що передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для

присудження відповідного ступеня вищої освіти. Відповідно виділяються такі ступені вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук.

Молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії – це все вища освіта. Навіть випускники коледжів чи технікумів отримуватимуть вищу освіту за рівнем «молодший бакалавр».

Програми початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти. Молодший бакалавр

Ідея короткого циклу вищої освіти в рамках бакалаврату є порівняно новою як для європейської вищої школи, так і для українського освітнього простору.

Україна успадкувала розвинену систему середньої спеціальної освіти, яка була спрямована на підготовку професіоналів та менеджерів виконавчого рівня. Під час їх підготовки домінувала професійна спрямованість і практично була відсутня властива вищій школі фундаментальна складова освіти. У 90-х роках вихід було знайдено на шляху інтеграції технікумів у систему вищої освіти (чимало технікумів отримали назву коледжів) та запровадження для їх випускників нового освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Із включенням технікумів та коледжів у систему вищої освіти відбулась фактична диференціація цього типу навчальних закладів: частина з них залишилась орієнтованою на підготовку практичних фахівців нижчої ланки, друга частина стала заміником першого-другого курсу бакалаврату, а окремі заклади спромоглись самостійно ліцензувати і проводити бакалаврську підготовку.

Наразі невизначеність місця молодшого спеціаліста в освітній ієрархії намагаються подолати шляхом його винесення до системи професійної освіти. Натомість нова редакція Закону України «Про вищу освіту» **передбачає запровадження нового ступеня «молодший бакалавр» як короткого циклу вищої освіти.** На сьогодні, головною відмінністю молодшого бакалавра від молодшого спеціаліста вбачається **неможливість вступу на ці програми без наявності повної загальної середньої освіти та успішного складання ЗНО.** Зрозуміло, що справжнє утвердження програм молодшого бакалавра як короткого циклу вищої освіти потребує подальшого осмислення і значної організаційної роботи. Законом цілком логічно для цього передбачено тривалий перехідний період.

Структура та імплементація програм першого циклу (бакалаврський рівень) вищої освіти

На етапі становлення національної освітньої системи України було здійснено перехід від одноступеневої до багатоступеневої системи вищої освіти. Це стало наслідком компромісу між запозиченням тогочасних європейських схем організації вищої школи та потребою запровадження

варіативності форм набуття освіти у змінених умовах.

З 1996 року структура підготовки фахівців складається з таких освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст; магістр (ст. 30 Закону України «Про освіту» (1996 р.) і Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65).

Першому циклу вищої освіти відповідає ступінь (освітньо-кваліфікаційний рівень) бакалавра з тривалістю підготовки чотири роки (240 кредитів ЄКТС) на основі повної загальної середньої освіти. Така тривалість навчання зумовлена еволюцією п'ятирічної безступеневої вищої освіти шляхом вилучення з навчальних планів вузькоспеціалізованих, окремих ідеологічних дисциплін та скорочення обсягу практичної підготовки. З 1997 року припускається трирічний термін підготовки бакалаврів (180 кредитів).

Навчальні плани підготовки бакалаврів надалі зберігають традиційну структуру поділу на гуманітарну, природничо-математичну та загальноекономічну (фундаментальну), професійну та практичну підготовку.

Обсяг вивчення гуманітарних дисциплін спочатку поступово збільшувався, досягнувши 25% загального часу підготовки бакалаврів, а у 2009 році його було скорочено до 10 – 15% часу на користь дисциплін професійної та практичної підготовки.

Підготовка бакалаврів сьогодні здійснюється за напрямками підготовки. Класифікація напрямів підготовки здійснюється за ознаками спорідненого змісту вищої освіти та професійної підготовки. Назви та зміст напрямів підготовки мають бути адекватними назвам розділів Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД).

Національний ринок праці не визнає бакалавра як рівень закінченої вищої освіти. Наслідком цього стали рекордні (порівняно з європейською практикою) обсяги підготовки спеціалістів та магістрів, що обумовило девальвацію диференціюючої цінності другого циклу. Національний класифікатор професій досі не відносить бакалаврів до другої категорії – «професіоналів». Останнє стоїть на заваді належному визнанню бакалаврів у державному секторі економіки.

Новий Закон «Про вищу освіту» **забороняє фіксацію в стандартах вищої освіти назв та змісту обов'язкових (нормативних) дисциплін**, що дозволяє вищим навчальним закладам запровадити таку модель навчальних планів, яка концентрує ресурси на професійній і практичній підготовці, і є суголосною із сучасними світовими практиками. Крім того, це відкриває перспективу побудови більш компактних планів підготовки бакалаврів (3–3,5 роки).

Структура та імплементація програм другого циклу (магістерський рівень) вищої освіти

Офіційно програми другого циклу вищої освіти (магістратура) у вищій школі були відсутні. Систематизованого та поширеного характеру підготовка магістрів в Україні набуває з 1997 – 1998 років.

Реальне впорядкування магістерських програм розпочалось на початку

2000-х років. З'явилися стандарти магістратури з багатьох спеціальностей, які встановлювали докладні переліки нормативних дисциплін та їх зміст, форми державної атестації та її наповнення.

Стандарти магістратури стали компромісом між поверхово вивченою світовою практикою та доволі обмеженими можливостями виконавців. Цикл магістерської підготовки залишається дуже коротким (найчастіше один рік), що не дає можливості забезпечити належний зміст та якість підготовки. За десятиріччя стала очевидною концептуальна слабкість запровадженої моделі магістратури. Першими кроками трансформації стала розробка в 2009 – 2010 роках Концепції організації підготовки магістрів в Україні та програми її реалізації. Її основними новаціями були впровадження дослідницької, професійної та кар'єрної магістратури, а також збільшення тривалості навчання до 1,5 – 2 років. Переважно з політичних міркувань, навесні 2010 року реалізацію Концепції було призупинено. Проте більшість нових стандартів підготовки магістрів з цього часу передбачали термін навчання в 1,5 – 2 роки. Після політичних змін на початку 2014 року було дозволено вступ до магістратури на базі непрофільного бакалаврату (перехресний вступ).

У новому Законі «Про вищу освіту» **передбачається здобуття ступеня магістра за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою.** Обсяг першої з них становить 90 – 120 кредитів ЄКТС, а другої – 120 кредитів ЄКТС. До освітньо-наукової програми має бути обов'язково включено дослідницьку компоненту обсягом не менше 30%. Також законом передбачено останній набір на рівень спеціаліста у 2016 році, а академічні права спеціалістів надалі будуть прирівняні до магістрів.

Програми третього циклу (освітньо-науковий рівень). Доктор філософії

На відміну від освітніх програм першого та другого циклів, реальних програм третього циклу в Україні так і не було запроваджено. Досі зберігається модель аспірантури.

Традиційна схема навчання в аспірантурі та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів в Україні суттєво відрізняється від європейської практики. Вона передбачає вивчення філософії, іноземної мови та методики наукових досліджень. Спочатку аспіранти складають екзамени з іноземної мови, філософії, а потім – з наукової спеціальності («кандидатський мінімум»). Методика підготовки дисертаційного дослідження передбачає переважно індивідуальну роботу при нерідко формальному керівництві, аспірант часто позбавлений продуктивного наукового середовища та змушений виконувати чимало суб'єктивних та нерелевантних вимог. Наприклад, одна з таких вимог прямо забороняє захист дисертації за двома спеціальностями, що демотивує проведення міждисциплінарних досліджень. Практика подвійного керівництва аспірантами не є поширеною з фінансових мотивів. Зовсім відсутні програми національної мобільності аспірантів, а організовані програми міжнародної мобільності охоплюють лише незначну частину молодих дослідників.

Переважає більшість наукових публікацій здійснюється в маловідомих локальних виданнях. У зв'язку із хронічністю цієї проблеми в жовтні 2012 року

були ухвалені вимоги щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Вони передбачили такі нові елементи як обов'язковість публікацій у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз і низку формальних вимог до структури та обсягу наукових публікацій. Слід зазначити, що ці «новації» не справили суттєвого впливу на наукову спільноту і прямо спровокували нездорову винахідливість в їх «подоланні».

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» вносить радикальні системні зміни, які дозволяють сказати про наміри реального впровадження програм третього циклу. **Замість наукового ступеня «кандидат наук» вводиться освітній і, водночас, перший науковий ступінь «доктора філософії».** **Обов'язковою складовою його підготовки стає виконання освітньо-наукової програми обсягом 30 – 60 кредитів ЄКТС, а стандартний строк навчання збільшується з трьох до чотирьох років.** Нова структура вищої освіти в Україні та доступ до неї відображені на рис. 1.

Окремої уваги заслуговують зміни у процедурах захисту дисертацій. Замість затвердження кожної дисертації Міністерством освіти і науки України запроваджується акредитація спеціалізованих вчених рад (рішення яких про присудження наукових ступенів будуть остаточними) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, яке розпочне функціонувати в 2015 році. Стає можливим захист дисертацій не тільки в постійно діючих, але й в разових спеціалізованих радах, що відповідає сучасній світовій практиці і дозволяє оцінювати дисертаційні дослідження в колі вузьких фахівців з відповідної проблематики.

Здобуття наукового ступеня доктора наук (науковий рівень)

Відповідно до частини 7 статті 5 Закону України «Про вищу освіту», **доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і** передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Спільні ступені та програми

На цей час спільних ступенів у сучасному європейському розумінні в Україні немає, а існуюча до 2014 року нормативна база не дозволяла запровадити такі ступені та заперечувала визнання спільних дипломів. Перші спільні програми за участю іноземних університетів були започатковані на межі 2000-х років, і більшість з них була орієнтована на модель «подвійного

диплома». Співпраця з іноземними партнерами сприяє змістовному збагаченню навчальних планів та програм вітчизняних університетів, професійному розвитку частини науково-педагогічних працівників, імпорту сучасних дидактичних технологій та схем організації навчання.

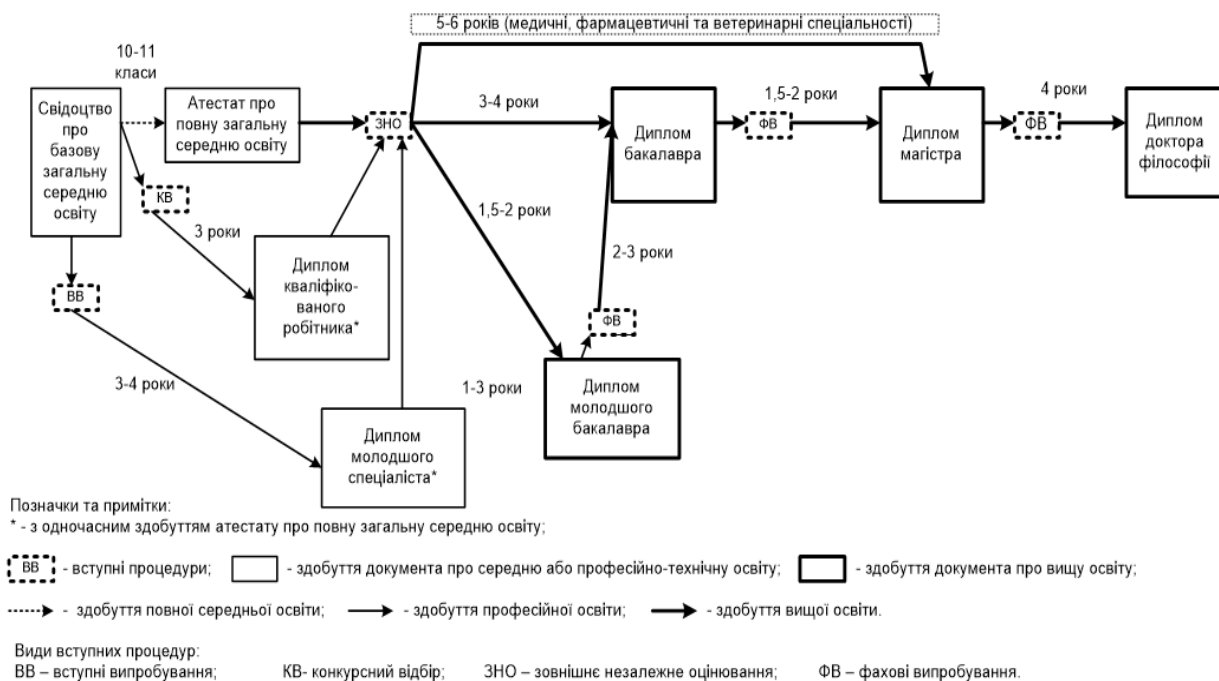

Рис 1 – Структура вищої освіти з 2015 року (новий закон)

У 2011 – 2013 роках до підзаконних актів були внесені зміни, які передбачали обов'язковість ліцензування спільних програм. Однак ліцензійні умови провадження таких програм ніколи не були розроблені і затверджені.

У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» передбачена можливість здобуття вищої освіти за узгодженими між ВНЗ, у тому числі іноземними, освітніми програмами. Відповідно, такі заклади можуть виготовляти та видавати спільні дипломи власного зразка, інформація про які вноситься до Єдиної державної електронної бази у сфері освіти.

Генеральна лінія на сприяння інтернаціоналізації української вищої школи наразі знайшла своє відображення у змінах до Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг, які затверджені Кабінетом Міністрів України у квітні 2014 року. Згідно з цими нормами діяльність за програмами іноземних навчальних закладів, яка здійснюється вітчизняними університетами, академіями та інститутами за акредитованими програмами ВНЗ країн ЄС, не потребує ліцензування. Це створює привабливий простір для освітньої кооперації університетів України та ЄС, усуває штучні регуляторні бар'єри доступу до європейської освіти, сприяє впровадженню освітніх інновацій.

Чікаліна Т.М., старший викладач-методист Науково-методичного центру навчальних закладів ДСНС України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ, МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Новий Закон України «Про вищу освіту» визначає концептуальні засади модернізації вищої освіти, що відповідають цілям і завданням освітніх Програм ЄС Темпус та Еразмус+, а саме:

- інтеграція вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти шляхом реалізації положень та принципів Болонського процесу;
- трициклова структура вищої освіти (запровадження у ВНЗ докторського ступеня як третього циклу);
- забезпечення якості вищої освіти і науки шляхом розвитку незалежної системи забезпечення якості вищої освіти;
- академічна мобільність;
- інтеграція освіти, науки та інновації;
- академічна, кадрова, організаційна та фінансово-економічна автономія вищих навчальних закладів;
- співпраця вищих навчальних закладів та бізнесу.

Метою добірки є, за допомогою висвітлення новацій нового Закону України «Про вищу освіту», окреслити ключові зони уваги до питань забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

Головними зацікавленими сторонами системи забезпечення якості вищої освіти в Україні є громадяни (вступники, студенти та їх батьки), державне управління (вищі органи держави, МОН, інші державні органи, які здійснюють управління у сфері вищої освіти, місцева влада), економіка (роботодавці, замовники освітніх послуг, ринок досліджень, консалтингу та новацій), громадянське суспільство (медіа, наукова, освітня та підприємницька спільноти, громадські, політичні та міжнародні організації), внутрішня спільнота ВНЗ (адміністрація, науково-педагогічні та інші працівники). При цьому вирішальну роль у конструюванні системи забезпечення якості відіграє державне управління, а значення інших зацікавлених сторін є доволі номінальним. Внаслідок цього ключовою установкою для навчальних закладів є успішність формального звітування перед органами державного контролю.

В усьому світі особлива увага звертається на забезпечення якості освіти, яка бачиться як один з основних інструментів реагування на сучасні виклики та вирішення означених проблем, засобом встановлення взаємного довір'я та підвищення прозорості при підтримці різноманітності національних освітянських систем. Умовами успішного розвитку національних освітянських систем є: вибір і конкуренція, децентралізація та автономія, відповідальність за результати. Тому створення системи забезпечення якості для української вищої освіти має базуватись на цих принципах і відповідати провідним сучасним

європейським практикам. Основою для побудови систем якості є Стандарти і рекомендації Європейського простору вищої освіти (ESG).

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти мають на меті сприяти «створенню загальноприйнятої системи цінностей, очікувань та зразкової практики щодо якості та її забезпечення різними установами та агенціями у всьому Європейському просторі вищої освіти». У період між 2005 та 2009 роками Стандарти і рекомендації витримали три видання, причому друге видання (2007) було вдосконаленим, а третє видання (2009) уточненим порівняно з другим. До їх складу входять: Зміст, цілі та принципи, Стандарти та рекомендації щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, Європейські стандарти для агенцій із зовнішнього забезпечення якості, Система взаємної перевірки агенцій із забезпечення якості, бачення Перспектив та труднощів імплементації, а також Теоретична модель для періодичної перевірки агенцій із забезпечення якості. В українських реаліях функції зовнішніх стандартів забезпечення якості освіти до 2014 року формально виконували: система стандартів вищої освіти, Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти, Вимоги до акредитації напряму (спеціальності) підготовки фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, окремі вимоги інших нормативно-правових актів. На жаль, ці документи за структурою, спрямованістю та цільовою установкою не суголосні встановленій ESG рамці, що обумовлює відсутність в Україні цілісної, адекватної та відповідної європейським рекомендаціям системи забезпечення якості освіти.

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» демонструє усвідомлення безальтернативності європейського курсу на пріоритетне забезпечення якості вищої освіти. **П'ятий розділ Закону повністю присвячений цій проблематиці і проектує реальне створення національної системи забезпечення якості вищої освіти в Україні.** Ним передбачено створення систем внутрішнього забезпечення якості вищих навчальних закладів, заснування Національного агентства з наданням йому належних повноважень із зовнішнього забезпечення якості вищої освіти та формування мережі незалежних установ оцінювання у цій сфері.

Зупинимося на системі внутрішнього забезпечення якості.

Система внутрішнього забезпечення якості набула форми «системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти». При цьому під терміном «якість освітньої діяльності» законодавець розуміє «рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань».

Термін «якість вищої освіти» розуміється як «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти».

Важливо, що відповідно до закону мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти вищі навчальні заклади зобов'язані.

Також новим Законом України «Про вищу освіту» визначений перелік процедур і заходів, що становлять систему забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти:

- «1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;
- 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;
- 4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
- 6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
- 7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;
- 8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників ищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти;
- 9) інші процедури і заходи.»

Також законом задекларовано, що вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти формує стандарт вищої освіти, а Вчена рада вищого навчального закладу визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Якість вимагає як створення системи забезпечення якості, так і зразків оцінювання і сприяння культурі якості в межах вищих навчальних закладів.

Отже, у кожному вищому навчальному закладі, необхідно побудувати чітку структуру управління системою забезпечення якості з визначеними пріоритетами та зонами відповідальності, а також системи моніторингу та оцінювання ефективності роботи системи забезпечення якості на усіх етапах діяльності вищого навчального закладу (набір студентів, кадрове забезпечення, наукова діяльність, працевлаштування випускників, інтернаціоналізація, автономність та відповідальність учасників навчального та наукового процесу), а іншими словами, створити власну унікальну організаційну модель, яка дозволить створювати та розвивати стійкі конкурентні переваги (кращі навчальні програми, створення наукових знань, партнерство тощо)

Шмига С.А., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Волинської області

САМОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА, МАЙСТРА ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ЯК ФОРМА ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Сьогодні дуже важливо, щоб педагог був творчою, високорозвиненою особистістю, яка має великий вплив на формування світогляду людини, яку навчає. Сучасний викладач, майстер виробничого навчання – це професіонал, універсал, який володіє усім спектром знань, умінь та навичок, що дозволяють ефективно сформулювати у слухача алгоритм дій при виникненні надзвичайних ситуацій.

Проблема визначення універсального типу навчання у сфері цивільного захисту, який забезпечував би позитивний результат, завжди хвилювала педагогів нашого центру. У кожного з них свій стиль роботи, темп і ритм ведення заняття, власні методи і прийоми, певні психолого-педагогічні здобутки тощо. На практиці немає ідеального підходу, а є велике розмаїття ідей щодо організації навчання та його вдосконалення шляхом самоосвіти та саморозвитку. Сучасні вимоги до педагога на перше місце ставлять систематичну самостійну роботу з розвитку професійної компетентності, поглиблення його теоретичних знань та практичних умінь. Отже, проблема самоосвіти педагогічних працівників НМЦ ЦЗ та БЖД стає все більш актуальною.

Професійне самовдосконалення викладача, майстра виробничого навчання здійснюється через самоосвіту, активну участь у різноманітних методичних заходах, що проводяться в Навчально-методичному центрі. Під професійним самовихованням мається на увазі робота над удосконаленням своєї особистості як професіонала:

- адаптування своїх індивідуальних особливостей до вимог педагогічної діяльності;
- постійне підвищення професійної компетентності;
- безперервне вдосконалення якостей своєї особистості.

Проблема самоосвіти викладача, майстра виробничого навчання в контексті його професійної самосвідомості має поступальний рух (рис. 1).

Рис 1 – Поступальний рух професійної самосвідомості

Щоб педагог мав мотивацію на самоосвіту й саморозвиток, потрібно, щоб у нього, по-перше, було адекватне уявлення про свою діяльність і особистісні якості; по-друге, щоб він знав, якими є вимоги, що ставить перед ним як професіоналом суспільство. Співвідношення особистої діяльності, своїх якостей з ідеальною моделлю педагога й стане тим стимулом, що націлює його на самоосвіту, саморозвиток.

Самоосвіта педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетенції, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні і поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самостійної роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу. Процес самоосвіти включає вивчення нових нормативно-правових та законодавчих актів у сфері цивільного захисту, ознайомлення з найбільш визначними досягненнями науки у рятувальній справі, знайомство з новими напрямками надання методичної допомоги, врахування вимог та особливостей сьогодення. Самоосвіта – процес пізнання – передбачає не просте закріплення професійних знань або засвоєння вже відомої наукової інформації, а має за мету придбання нових наукових і методичних знань, оволодіння педагогом засобами застосування їх у практичній діяльності.

У контексті проблеми, що розглядається, важливим є й питання мотивації інтересів, потреб, активності педагога щодо оволодіння науковими знаннями й уміннями; цілеспрямованості, свідомої й наполегливої праці над розвитком у собі тих рис, які утворюють особистість сучасного спеціаліста. Відтак самоосвіта вчителя – це самостійно надбані знання з урахуванням особистих інтересів і об'єктивних потреб освіти.

Найбільша увага у процесі самоосвітньої роботи з підвищення фахової майстерності викладачів, майстрів виробничого навчання у центрі приділяється:

- формуванню вміння аналізувати власну діяльність, стан навчально-виробничого процесу та діяльність колег;
- концентрувати свої зусилля задля досягнення поставленої мети, конкретних цілей, завдань;
- оптимально відбирати зміст, необхідні форми й методи діяльності;
- бачити, розуміти й усвідомлювати проблеми, визначати загальні цілі, уміння виокремлювати пріоритети, вибудовувати завдання і знаходити адекватні їм ресурси;
- прогнозувати, проектувати і планувати свою роботу;
- володіти методами самоконтролю й самооцінки педагогічного діагностування.

За результатами моніторингу якості освітньої діяльності педагогів центру визначений алгоритм самоосвіти, який включає наступні аспекти: (рис. 2).

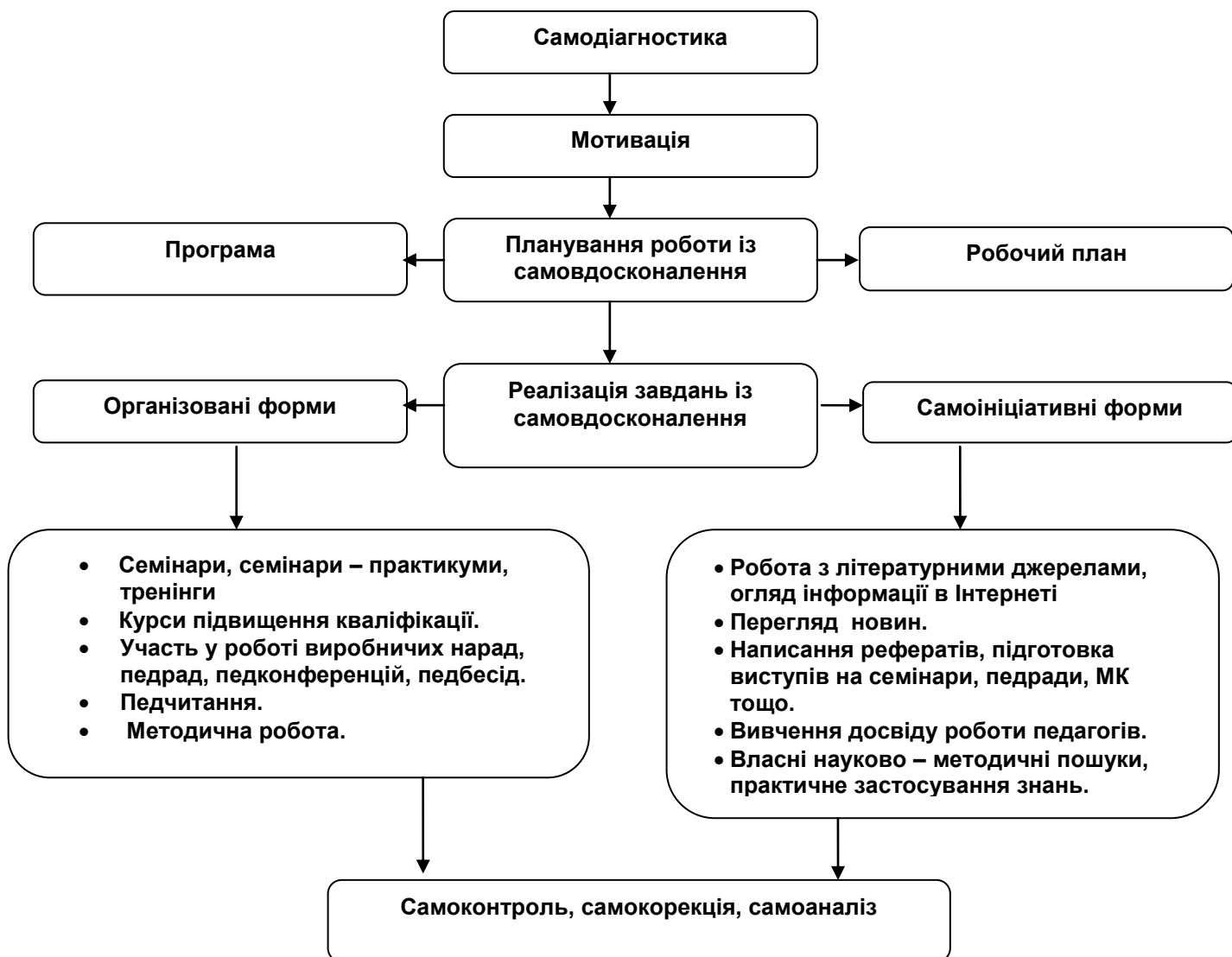

Рис 2 – Алгоритм самоосвітньої діяльності педагога

Отже, показником ефективності самоосвіти є якість організованого викладачем, майстром виробничого навчання навчально-методичного процесу та особисте самовдосконалення.

Специфічною рисою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає ефект знань слухачів, а не тільки власного самовдосконалення в особистісному і професійному планах.

Яценко М.Д., завідувач обласного методичного кабінету безпеки життєдіяльності населення НМЦ ЦЗ та БЖД Миколаївської області

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ШЛЯХ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Час вимагає нових підходів до організації освітнього процесу і безумовно впровадження інноваційних технологій навчання, набуває вирішального значення у процесі інтеграції функціонального навчання у національну систему освіти, формування навчальної установи яка відповідає сучасним вимогам. Концепція освітньої діяльності Навчально-методичного центру цивільного

захисту та безпеки життєдіяльності Миколаївської області визначає поетапну роботу педагогічного колективу над підвищенням якості освітніх послуг та методичного супроводу суб'єктів господарювання в навчанні населення діям у надзвичайних ситуаціях за місцем роботи, навчання та проживання.

Навчальні заклади за роки існування накопичили багатий педагогічний досвід – джерело розвитку педагогічної науки, підґрунтя зосередження професіоналізму, майстерності педагогів. Його постійне вивчення, осмислення оновлення зумовлене змінами парадигм освіти, концепцій навчання й виховання, форм і методів практичної діяльності педагогів. Але, як часто трапляється у практиці навчальних закладів, не у всіх педагогів сформована потреба та навички щодо його вивчення та застосування.

В цій статті я зроблю спробу обговорити проблеми, з якими стикаються педагогічні колективи під час планування роботи щодо вивчення та впровадження інноваційних технологій навчання в освітню діяльність.

Аналіз розвитку педагогічної освіти засвідчує, що специфіка педагогічної діяльності висуває ряд вимог до особистості педагога, які в педагогічній науці визнаються як професіонально значущі особисті якості. Останні характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторону особливості, суттєво впливають на результат професійно-педагогічної діяльності і формують індивідуальний стиль педагога. Сукупність професійно обумовлених вимог до педагогічного працівника визначається як готовність до педагогічної діяльності, до складу якої входять: психологічна, психофізіологічна готовність, науково-теоретична і практична підготовка – все це і становить основу професіоналізму.

Вивченням педагогічних умов готовності педагогічного працівника до впровадження у навчальний процес інноваційних технологій навчання, проблемами теоретичної підготовки педагогів, вивчення і запровадження передового педагогічного досвіду займалися у вітчизняній та зарубіжній літературі О.В. Сухомлинським, Л.Л. Момот. Проблемами застосування інноваційних технологій для оптимізації та ефективності навчального процесу переймалися І.Г. Дичківська, В.П. Беспалько.

Педагогічні інновації зумовлюють ряд проблем, зокрема необхідність поєднання інноваційних програм з наявними навчальними програмами, співіснування різних педагогічних концепцій. Окрім того, вони потребують принципово нових методів методичних розробок, нових якостей педагогічного новаторства. Саме тому вважаємо, що важливою рушійною силою є готовність педагога до інноваційної педагогічної діяльності. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності можна вважати як особистий стан мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатність до творчості. Структуру готовності до інноваційної педагогічної діяльності розглядають як сукупність мотиваційного, когнітивного, креативного, рефлексивного компонентів, які пов'язані між собою.

Так, мотиваційний компонент готовності до інноваційної діяльності висвітлює усвідомлення ставлення педагога до інноваційних технологій та їх

ролі у розв'язанні актуальних завдань освіти. Когнітивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності реалізується в оригінальному розв'язанні педагогічних завдань, в інновації, нетрадиційних підходах до організації навчального процесу, у творчій взаємодії зі слухачами. Рефлексивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності характеризує пізнання й аналіз педагогом власної свідомості та діяльності.

Успішність інноваційної діяльності передбачає, що викладач усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професіональному, а й на особистому рівні. Готовність педагога до інноваційної діяльності І.М. Дичковська пропонує визначити за такими показниками:

- усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій на рівні власної педагогічної практики;
- інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методів роботи;
- орієнтація на створення власних творчих завдань, методики, проведення експериментальної роботи;
- готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності;
- володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та на створення нових.

Професійними якостями викладача, які сприяють введенню ефективних змін у навчальний процес є;

- фахові знання;
- психолого-педагогічна культура;
- технологічна культура.

Саме готовність педагога до впровадження нових технологій навчання є важливим фактором інноваційних змін в організації навчального процесу.

Практика інноваційних технологій різноманітна, тому для впровадження у навчальний процес оптимальним варіантом має стати той, що базується на проблемному та розвивальному навчанні, поєднанні фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи, які включають сукупність проблемних, пошукових і дослідницьких методів навчання. Виявлення передового досвіду здійснюється на основі його комплексної оцінки, яку доцільно здійснювати за допомогою системи критеріїв та їх показників, що всебічно відображають сутність і зміст практичного досягнення. Оцінити складне явище за одним критерієм неможливо, але, як доводить практика, цей процес ускладнює застосування надмірної кількості показників. На нашу думку, для оцінки педагогічного досвіду як передового доцільно застосовувати не більше 5-7 критеріїв.

Основні з них: новизна; результативність; оптимальність; можливість творчого застосування досвіду іншими; відповідність досвіду досягненням педагогічної науки; перспективність. Деякі педагоги педагогічні інновації визначають як специфічну форму передового досвіду і ототожнюють їх із радикальними нововведеннями. Специфічність інновацій пов'язана з тим, що

по-перше, вони завжди містять нове рішення актуальної проблеми, по-друге, їх використання приводить до якісно нових результатів; по-третє, їх впровадження викликає якісні зміни інших компонентів системи. Інноваційну діяльність можна визначити як цілеспрямоване перетворення практики освітньої діяльності за рахунок створення і освоєння нових освітніх систем або якихось компонентів. Інноваційна діяльність – це особливий вид діяльності, призначення якої – зміна у способах і змісті практики освіти з метою підвищення її ефективності. Можна привести ряд прикладів, коли творчі викладачі, будучи незадоволеними своєю роботою, створили нововведення, які потім набули всілякого поширення. Передовий педагогічний досвід збагачує практику навчання, сприяючи розвитку педагогічної думки, будучи найнадійнішим критерієм істинності вироблених педагогікою теоретичних положень, принципів, правил, методів, форм навчання. Водночас процес створення і впровадження педагогічних інновацій називають інноваційною педагогічною діяльністю. Яскравою інновацією є діяльність видатного педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського. В теорії і практиці його педагогічної діяльності окреслено різні шляхи саморозвитку особистості, обґрунтовано вплив творчої діяльності на особистість, розкрито професійну модель творчого викладача, високого рівня педагогічної культури, якому притаманні такі риси як гуманізм, духовність, інтелект, творчість, здатність до дослідницького пошуку.

Спираючись на результати досліджень педагогічної діяльності фахівці визначають, що готовність педагога до інноваційної діяльності, зокрема до впровадження інноваційних технологій у навчальному процесі, забезпечується наступними педагогічними умовами:

- наявність позитивної мотивації щодо розроблення інноваційної технології навчання і спрямованості педагога на інноваційну діяльність, тобто розуміння необхідності використання інноваційних ідей, інноваційних методів та технологій навчання; прагнення досягти успіху в інноваційній діяльності тощо;

- внутрішнє бажання педагога до розроблення і впровадження інноваційних технологій навчання (професійна компетентність педагога щодо розуміння теоретичних і дидактичних засад педагогічної інновації, практичної реалізації завдань);

- урахування інноваційного потенціалу навчального закладу (наявність відповідної матеріальної і навчально-методичної бази, відображення ідей щодо використання педагогічних інновацій в методиці викладання, опис впровадження ідей);

- чітке планування щодо впровадження інноваційної технології навчання на різних етапах вивчення навчального матеріалу;

- розроблення методики впровадження запропонованої моделі (розроблення навчальної програми, підготовка блоку практичних завдань, вибір методів, прийомів, засобів і форм організації навчання, вибір форм та засобів контролю, організації самостійної роботи слухачів);

- моделювання інноваційного середовища у процесі вивчення матеріалу

(дотримання вимог щодо впровадження інноваційних технологій з урахуванням специфіки матеріалу який вивчається, рівня підготовки слухачів, індивідуальних особливостей слухачів, залучення їх до активної діяльності);

- аналіз і корегування моделі інноваційної технології навчання.

Розглянувши сутність, компоненти готовності до інноваційної діяльності, чинники та умови її формування, можна зробити висновки.

1. Формування готовності педагога до інноваційної діяльності є актуальною проблемою сучасної науки і практики, вирішення якої в межах навчально-методичних центрів системи освіти у сфері цивільного захисту покладається на методичний кабінет.

2. Інноваційна діяльність передбачає вдосконалення чи оновлення освітньої практики шляхом створення, розповсюдження та освоєння нових ефективних способів і засобів досягнення встановлених цілей навчання.

3. Готовність до інноваційної діяльності є інтегральною якістю особистості педагога, яка показує прагнення педагога до постійного підвищення професійного рівня.

4. Формування готовності педагога до інноваційної діяльності є процесом, який дозволяє допомогти педагогу в розвитку його ціннісних орієнтирів, усвідомлення методології вирішення професійно-педагогічних проблем, конкретних концепцій, способів реалізації концептуальних схем та досвіду діяльності.